

Felsefeyi Tanıma

*“Felsefe yapmak lazımdır diyorsunuz, o hâlde felsefe yapmak lazımdır.
Felsefe yapmamak mı lazımdır diyorsunuz, bunu yapmak için yine
felsefe yapmak lazımdır.” - Aristoteles*

Felsefe dersinin ilk ünitesi “Felsefeyi Tanıma” adını taşımaktadır. Siz hiç kendinize, “Bu dünyadaki varlığımın anlamı nedir, neden dünyaya geldim?”, “Evrende var olan her şeyin nedeni ne olabilir?”, “Doğadaki değişimler nasıl, neye göre gerçekleşmektedir?”, “Mutlu olmak için ne yapmalıyım?” türünden sorular sordunuz mu?

Eğer benzer sorular sorduysanız felsefeyle tanışmışsınız demektir. Bunlar felsefenin en temel soruları arasında yer almaktadır. Bu sorulardan anlaşılabilceği gibi insan evrendeki her şeyi merak edebilir, düşünebilir. Felsefe var olan her şey üzerine düşünsel bir etkinliktir. Felsefe neyi ele alırsa alsın doğrudan veya dolaylı olarak insan dünyasıyla ilgilidir. Var olan her şey insan varsa anlamlıdır çünkü anlam veren varlık insandır. Bu nedenle felsefe bilinçli insanın yaşadığı dünyaya ve yaşamına anlam verme çabasıdır. Nitekim Karl Jaspers “Nerede bir insan varsa orada felsefe vardır.” der. Diyebilirsiniz ki insanın bilim, sanat gibi başka düşünsel etkinlikleri de vardır.

Peki, bunlardan hangisi “İnsan nedir?”, “Varlık nedir?”, “İyi yaşam nedir?” diye sorar?

Bu soruların anlamını soran ve arayan felsefedir. Bu ünite biz, felsefenin ne anlama geldiğini öğreneceğiz. Felsefi düşüncenin özelliklerini tanıyarak, felsefenin insan ve toplum yaşamındaki rolünü ortaya koyacağız.

Felsefenin Anlamı

Felsefenin Türkçe dilindeki karşılığı “düşünbilim”dir. Kelime anlamı ise var olanların varlığı, kaynağı, anlamı ve nedeni üzerine düşünme ve bilginin bilimsel olarak araştırılmasıdır. Jenny Teichmann ve Katherine C. Evans’ın “*Philosophy: A Beginner’s Guide*” kitabındaki tanımları ise şudur: > “Philosophy is a study of problems which are ultimate, abstract and very general. These problems are concerned with the nature of existence, knowledge, morality, reason and human purpose.”

Türkçesi: *Felsefe; varlık, bilgi, değerler, gerçek, doğruluk, zihin ve dil gibi konularla ilgili soyut, genel ve temel problemlere ilişkin yapılan sistematik çalışmalardır.*

Düşünmenin Önemi ve Gerekliliği

Sokrates, “Üstüne düşünülmemiş bir yaşam yaşanmaya değer değildir.” der.

İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için doğanın sırlarını çözmesi ve parçası olduğu dünyada anlamlı yaşam geçirmesi için kendini tanıması gerekmektedir. Bunların

bilgisini edinmek de insanın düşünmesi sayesinde gerçekleşmektedir.

Her şeyden önce insanın doğayı anlama isteği doğuştan gelir. İnsan; dünyaya, hayvanların sahip olduğu yaşamını sürdürme ve kendini koruma gibi birtakım yeteneklerle değil, akıl denen bir güçle gelmiştir. Akıl sayesinde hem dünya hem de kendine dönük düşünebilmeye yetenekli bir varlıktır. Hazır bilgilerle dünyaya gelmediğinden, her şeyi bilmeye ihtiyaç duyar. Bu yapısından kaynaklanan bilinmeyi bilinir kılma isteği onu asla rahat bırakmaz. Bu nedenle dünyayı anlamak için pek çok soru sorar ve bunlara yanıt bulmak ister. Böylece var olan şeyler arasındaki ilişkileri, bağları bulmaya çalışır.

İnsanın bilme denilen bu anlama, açıklama çabası olmasaydı ne olurdu? Bu durumda insanın, kendisini çevreleyen gerçekliği anlaması, onunla ilişki kurması ve hatta yaşaması mümkün olmazdı. Başka bir söylemle giyinmesi, beslenmesi, varlığını sürdürmesi, doğayı anlaması, bilim, teknik gibi alanlardaki başarılarıyla yaşamını kolaylaştırması ve en önemlisi yaşama amacının farkında olabilmesi kısacası her şey bilgisi sayesinde gerçekleşir. Şimdi kendimize şu soruları soralım: İnsanın bilmek istediği şeyler nelerdir?

Bilme; özne olarak insanın, nesne olarak var olanla karşılaşması mıdır? Bilgi nedir? İnsan bilmeyi nasıl gerçekleştirir?

İnsan kendisini ve dünyadaki tüm var olanları bilmek ister. Bu bilme etkinliğinde insan düşünen yani özne (suje) iken, onun karşılaştığı ve bilmek istediği varlıklar ise nesne (obje) dir. Bilgi ise özne ile nesne arasındaki ilişki sonucunda ortaya çıkan bir üründür. Başka bir ifade ile bilgi, var olanı tanımaktır.

Burada önemli olan bir şeyi söylemeden geçmeyelim, bilinmek üzere ele alınan nesnelere ilk hareket öznenen gelir. Anlam veren varlık odur. Bu durumda bilgide insandan var olana doğru yönelen bir bilinçlilik hâli vardır. Bilinç, insanın kendisi, yaşantıları, dünya üzerindeki bilgisi, aynı zamanda düşünme ve kendini tanıma yeteneğidir. İnsan düşüncesinin var olana yönelmesiyle bilim, sanat, teknik gibi bilgi türleri kazanılmakta, bu da ona bir düşünme zenginliği getirmektedir.

İnsan, bilinçli bir varlık olma özelliği ile yaşadıkları karşısında olumlu ya da olumsuz tavır alabilmekte, dünya içerisinde kendi yeri ve değeri üzerinde düşünebilmektedir.

İnsanın, düşünme eylemini gerçekleştiren bir varlık olarak, bu düşünme eylemi üstüne düşünmesi, bu bilinç uyanışı, felsefe etkinliği için ilk adımdır. Bu ona, dünya ve kendi var oluşu üzerinde hep yeniden ve derin düşünmeyi gerektiren bir bakış açısı sağlar. Böylelikle kendisi üzerine eğilmesiyle kendisini ve kendisinin evrendeki yerini sorgulaması, var olanlara anlam vermesinin başlangıcıdır. İşte, bu arayışı insanı özbilinç seviyesine taşıyan şeydir. Öz-bilinç, düşünen öznenin kendi üstüne dönerek düşünmesi, duygularına, algılarına, bilgilerine ve kavrayışlarına bağlı olarak kendini anlama, tanıma ya da bilme yeteneğidir. Buradan anlaşılıyor ki insanın yaşadıkları üzerine düşünmesi, neyi nasıl düşündüğünün hesabını vermesi, yaptıklarının değerini sorgulaması gerekir. Bu açıdan düşünmek zordur ve insanın bilgi, duygu, eylem gibi her yönünü

dikkate alan bir etkinliktir. İşte bir düşünme etkinliği olan felsefe kişinin kendini bilmesine giden yolu açar. Öyle ki “*Kendini Bil*” buyruğu filozoflarca önemsenmiştir. Örneğin, Mevlâna’nın “*Dün akıllıydım dünyayı değiştirdim. Bugün ise bilgeyim, kendimi değiştirdim.*” sözünü düşünelim. Sonra Yunus Emre’yi hatırlayalım. “*İlim ilim bilmektir / İlim kendini bilmektir / Sen kendini bilmez isen ya nice okumaktır.*” derken insanları kendini bilmeye yöneltmektedir. Daha da öncesinde Sokrates’i unutmayalım. İnsanın kendini bilmesi ve kendine hâkim olması gerektiğini ünlü filozof Sokrates (MÖ 469-399) “*Üstüne düşünülmemiş bir yaşam yaşanmaya değer değildir.*” diyerek ifade etmiştir. Sokrates burada kişiden kendisi üzerine düşünerek her şeyden önce bilmediğinin farkında olmasını, bilgisinin sınırlarını bilmesini ister. Bunu bilmesinin onda bilginin peşinden koşma isteğini doğuracağına inanır.

Şimdi burada duralım ve dünyamıza bir bakalım. Yaşanan tüm sorunların insanın insanla, insanın toplumla, insanın doğayla ilişkisinden kaynaklandığını görürüz. Bunun içindir ki insanın sorunlarının farkına varabilmesi kendisini tanımasına bağlıdır. Kendini anlamaya çalışmak bir bakıma başkalarını anlamayı da zorunlu kılar. Dünyadaki yerinin ve niçin var olduğunun farkında olan kişinin varlığının gerçek değerini ortaya çıkaracağını ve anlamlı yaşayacağını söyleyebiliriz.

Bilinçli bir varlık olan insan, düşünür. Düşünen insan kendisi ve dış dünyayı tanımak için sorular sorar. Bilimde, sanatta, teknikte gelişmeler ortaya koyar, yeni bilgiler üretir. Elde ettiği bilgiler ve kavramlar üzerine düşünür. Böylelikle insan, var olan bilgileri yeniden tartışmaya, sorgulamaya açarak bu bilgilerden hareketle en doğru bilgiye ulaşmaya çabalar. Herhangi bir konuda doğrulara ulaşıldığı düşünülse de o sonuçlarla yetinmez ve onları sorgulamaya devam eder. Bu çabası düşüncenin yeniden üretilmesine neden olur. Tam da burada insanın elde ettiği bilgiler üzerine yeniden düşünmesini ve eleştirel olmasını sağlayan bu düşünüşün felsefe olduğu söylenebilir. Felsefeyle insan hem dünyaya ilişkin bilgileri hem de kendi üstüne dönerek neyi, ne kadar, nasıl bildiğini sorgular. Bu da insanın hakikat yolundaki bilgi arayışını daima sürdürmesini sağladığı gibi var oluşunun bilincine varmasına da katkıda bulunur.

Felsefenin Tanımı

Felsefe, hakikat arayışındadır.

Sizce insan hakikate ulaşabilir mi?

Arapçadan dilimize geçen felsefe kelimesi, Yunanca Philosophia (filyasofya) sözcüğünden gelmektedir. Philosophia ise philia (filia) (seviyorum, peşinden koşuyorum) ve sophia (sofya: bilgi, bilgelik, hikmet) sözcüklerinden oluşan bir kelimedir. Felsefe, bilgelik sevgisi demektir. İlk filozof olarak anılan kişi MÖ 6.yy. da Antik Yunanlı bir düşünür olan Thales (Tales)’tir. Öte taraftan kendisine filozof unvanını veren, filozof sözcüğünü kullanan ilk kişi Pythagoras [Pythagoras (MÖ 596-500)]’tır. Ondan öncekiler bilge olarak bilinmiş ve her şeyi bilen kişiler olarak görülmüştür. Buna karşın Pythagoras, kendisini bilge olmaktan çok, bilgelik dostu olarak tanımlamıştır. Ona göre, bilgelik, yalnız tanrılara yakışır

ve insanın ömrü, tüm hakikatleri bilmesine yeterli olmadığından ona yakışacak olan, bilgiyi sevmek ve bilgelige ulaşmaya çabalamaktır.

Bilgelikten kastedilen şey, bütün var olanlar hakkında tam, doğru ve evrensel bir bilgidir. Aynı zamanda dünyaya, kendisine, yaşama ilişkin sağlam bir kavrayışa sahip olma, her türlü ölçüsüzlükten kaçınma tavrıdır. Dolayısıyla bu ikinci anlamıyla bilgelik, insanı kurtuluşa eristirecek bir bilgi, bir yaşama tarzıdır. Örneğin, Newton'un evrensel çekim yasası, fizik bilimine ilişkin bir bilgi olmasına rağmen; bu bilgi, evreni belli bir plana göre düzenli ve uyumlu olarak yaratan Tanrı'nın bir işareti olarak yorumlandığında artık bir bilgelik olur. Bu durumda bilgelik, bilgiden farklı, çok daha geniş bir kavramdır. Bilgelik (hikmet), tüm olup bitenlerin esasını bilmektir. Felsefe ise böyle bir iddiada değildir. Felsefe, bir şeyi hakiki anlamda bilmeyi, anlamayı istemek anlamına gelir. Bilgelige, bilge olmaya, kişisel bilgelige varmak için sevgiye dayanan bir çabadır. Filozof da her şeyi bilen değil; sadece bilgiyi seven, doğruyu, hakikati bulmak isteyen, hikmet arayışında olan kimsedir.

Felsefe, var olanların varlığı, anlamı ve nedeni üzerine sorularla ortaya çıkan, merak ve bilme isteğiyle sürdürülen düşünsel bir etkinliktir. İnsanın hiçbir çıkar gözetmeksizin sadece ve sadece bilmek isteğiyle hakikatin peşinden koşması, hakikati bulma arayışıdır. Genel olarak felsefeyi "insan, evren ve değerleri anlamak amacıyla sürdürülen en geniş bir araştırma, birleştirici ve bütünleştirici bir açıklama gayreti" şeklinde tanımlayabiliriz.

Felsefe ve Toplum

"Karl Jaspers, felsefenin doğuşunda şu üç etkeni görüyor: Hayret, şüphe ve insanın sarsılması. Hayret, Platon ve Aristoteles'i varlığın özünü aramaya sevk etti; Descartes'ı şüphe edilmez kesin bilgiye yöneltti; Stoacıları hayatın ıstırabından ruhun sükûnunu aramaya yöneltti. Sözü edilen insan ruhunun üç hâli felsefenin doğmasına sebep olduğu gibi felsefe yapmanın devamının da önemli etkenidir. Felsefe, karşıt görüşlerin yer aldığı bir bilgi dalıdır. Felsefe tarihi birbirini reddeden bilgilerle doludur ve felsefe bu biçim üzere sürüp gider. Felsefi bilginin bu çoğulcu niteliği, insanın mutlak bilgiyi elde edemeyeceğinin bir delilidir. Bu da insanın dogmatik ve fanatik olmaması gerektiğini telkin eder. Böyle bir telkin insanda hoşgörü duygusunun doğmasının en önemli etkenidir. İşte böyle bir bilgi, olanın olduğu gibi bilinmesini, insanın var olanlar karşısında kendine uygun tavır almasını, bir konuya bütüncül bir görüşle yaklaşmasını, kendisini yanlışlara sürükleyecek dogmatizm ve fanatizmden kurtulmasını sağlayacak bir tutuma sokar ki bu tutum felsefi tutumdur. Felsefi tutum felsefe yapanlar için olduğu gibi diğer bütün kültür alanlarında zihin faaliyetinde bulunanlar içinde gereklidir. Bu cümleden olarak filozof kadar bilim adamı, sanatkâr, din adamı, politikacı da mesleklerinde başarılı olabilmeleri için felsefi tutuma ihtiyaçları vardır. Önemi belirttiğim felsefi tutum ancak felsefe öğrenmekle

kazanılır. Felsefe ya okulda ya okul dışında kitapla öğrenilir. Ciddi ve sağlam bir felsefe öğretimi bir toplum için kaçınılmazdır. Bu öğretim öğrenciye felsefi tutumu kazandırmayı hedef almalıdır. Kişiler bu hedefe felsefi bilgiler edinmekle ulaşır. Felsefe bilmeden ne felsefe yapılır ne de felsefi tutum kazanılır. Felsefi bilgiler de fikir tarihi boyunca filozofların ortaya koydukları fikirlerdir.”

Necati Öner’in “*Felsefe Yolunda Düşünceler*” kitabından kısaltılarak alınmıştır.

Filozoflara Göre Felsefe Tanımları

Filozoflar hakikate ulaşmada aynı çabayı taşıdıkları hâlde neden birbirlerinden farklı düşünceler ortaya koyarlar?

J. J. Rousseau, “Yeşillikler ve ormanlıklar, bir âşık için mutluluk kaynağı sayılırken, bir avcı için avcılık yapılacak yer olarak görülür.” der. İşte bunun gibi filozoflar da aynı gerçeği, kendi görüş açılarına göre yorumlarlar.

Felsefenin ne olduğu, yanıtlanması güç bir sorudur. Felsefe, farklı dönemlerde farklı anlamlara karşılık gelmiştir. Ne yazık ki herkesin üzerinde uzlaşabileceği bir tanım verilememiştir.

Felsefenin bilmek ve anlamak istediği insanın kendisi, içinde yaşadığı dünya ve bu dünyada hayatına yön verecek değerlerdir. Böylelikle felsefede çok çeşitli konular ele alınmış ve metafizik konularla ilgilenilmiştir. Aynı zamanda farklı dönem ve kültürlerde yaşayan filozoflar, farklı tarihsel ve toplumsal koşullardan etkilenmiş ve gerçekliği, kendi mizaç ve bakış açılarına göre değerlendirmişlerdir. Elbette tüm bunların felsefenin kapsamı, amacı, içeriği ve işlevinde farklılıklara neden olacağı açıktır. Bu durumda filozofların yaptıkları felsefe tanımları da farklılaşmıştır.

Felsefeye ilişkin tanım denemelerinde bir görüş birliği olmasa da benzer noktalar vardır. Filozoflar, içinde yaşadığı dünyada olup bitenleri anlamak, doğruya ulaşmak ve değerlere göre yaşamak gibi ortak problemlerle ilgilenirler. İnsan yaşamını ilgilendiren her şey hakkında akıl yürütür ve akla dayalı açıklamalar yaparlar. Evrensel bir bakış açısıyla her şeyin anlamını sorgularlar. Bilgiyi, bilmeyi sever; gerçeğin doğru bilgisine yani hakikate ulaşmak için çaba gösterirler. Bu arayışta her tür bilgiyi eleştirel bir gözle değerlendirirler. Böylelikle esasında hepsinin yaptığı felsefe denilen düşünme etkinliğidir. Öyleyse bu kadar çok anlayışın olması bize, felsefenin hiç bitmeyecek bir sorgulama ve araştırma olduğunu gösterir. Felsefe de aynı konuda birbirini yok edemeyen farklı fikirlerin olması insanın değişmez, mutlak bilgiyi elde edemeyeceğinin ancak bu arayışın daima süreceğinin bir göstergesidir.

Bu açıklamalardan sonra, filozofların yaptıkları felsefe tanımlarında benzer ve farklı noktalar olabileceğine göre bu tanımlara bakalım:

Antik Yunan filozofu Platon (MÖ 427-347)’a göre felsefe, “Doğruya varmak, var olanı bilmek için düşüncenin yöntemli bir çalışmasıdır.” Buna göre o, felsefeyi,

insanı hakikate götürecek bir yol olarak görür. Bazı filozoflar da felsefeyi, varlıkla ilgili bir tür bilgi ya da bilgelik olarak görmüşlerdir. Filozofun da bilgidен amacı gerçeğin bilgisini yakalamaktır. Yine bir Yunan düşünürü olan Aristoteles (MÖ 384-322) felsefeyi “Var olanın ilk ilkelerinin ve temellerinin araştırılmasıdır.” şeklinde tanımlamıştır.

İslam filozofu El-Kindi (801-873), “Felsefe, insanın gücü ölçüsünde varlığın hakikatini bilmesidir.” derken, Türk-İslam filozofu Farabi (870-950)’ye göre felsefe, “Var olmaları bakımından varlıkların bilinmesidir.”

İbn-i Sina (980-1037) ise insan aklının sınırlı olduğunu, bu nedenle de insanın nesnelerin hakikatini bilemeyeceğini savunmuştur. Buna göre o, felsefenin amacını “Bir insanın nesnelerin hakikatlerini kavrayabileceği kadar kavramasıdır.” şeklinde vermiştir.

Alman filozofu Immanuel Kant (1724-1804) **“Aydınlanma Dönemi”** düşünürüdür. Bu dönemin temel motifi akıldır. O yaşadığı dönemin etkisiyle aklın bilme yetisinin sınırlarını sorgulamış, aklın insan yaşamında yol göstericiliğine öncelik tanımıştır. Kant’a göre, “Felsefe kendisini akla dayanan nedenlerle meşru kılmak veya haklı çıkarmak iddiasında bir zihinsel etkinlik biçimidir.” Buna göre felsefe, insanın her türlü akıl yürütmesini birtakım gerekçelerle ortaya koymasını sağlayan bir etkinliktir. Tüm bu felsefe tanımları felsefede tek bir doğru görüşün kabul edilmediği, aynı konuda farklı fikirlerin olduğunu gösterir. Bu düşünce zenginliği aslında felsefenin doğasını aydınlatmaktadır. Felsefe, ilk ortaya çıktığı andan günümüze dek gelişmiş, değişmiş bir etkinliktir ancak olmuş bitmiş bir yapısı yoktur. Bunu Karl Jaspers (1883-1969), “Felsefe yapmak, sürekli yolda olmaktır.” diyerek ifade etmiştir. Benzer şekilde felsefenin eleştirel, sorgulayıcı bir düşünüş ve bitmeyecek bir arayış olduğuna vurgu yapan başka filozoflarda vardır. Bu düşünürlerden biri olan Türk düşünürü Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) felsefeyi, “Bir eleştirme ve tespit etme faaliyeti” olarak tanımlamıştır. Ülken aynı zamanda felsefeyi “varlık hakkındaki düşünce ve bu düşünce üzerinde düşünce” olarak da görmüştür. Ona göre felsefenin en önemli problemleri varlık ve insandır. Diğer bir Türk düşünürü Takiyettin Mengüşoğlu (1905-1984) ise felsefeyi, “Nesnel gerçekliğin hemen her boyutunda olup bitenler üzerinde gerçekleştirilen sorgulamadır, çok yönlü, kuşkulu ve derinlemesine düşünce biçimidir.” şeklinde değerlendirmiştir.

Filozof Kimdir?

“Ne bilgi filozofun malıdır ne de bilgelik filozofun sahip olduğu bir şeydir. Bu anlayıştan hareketle filozof, bulduğu her tür bilgiye asla hakikat gözüyle bakmaz. O, hiçbir varsayımı, çıkarımı, bilgiyi sorgulamadan, eleştirmeden kabul etmeyen bir kişidir.”

Günümüze ulaşmış bir hikâye vardır. Hikâyeye göre kendini beğenmiş, giyinip gezmekten başka hiçbir şey düşünmeyen bir kral varmış. Bir gün komşu ülkenin kralı kendisini ziyarete geleceğini bildirmiş. Bunun üzerine kral kendisine dünyada eşi benzeri olmayan bir elbise diktirmeye karar vermiş. Bu işten çıkar sağlamak

isteyen terziler ise kralı sadece zeki insanların görebildiği iddia edilen bir elbise diktiklerine inandırmışlar. Sarayda kimse elbiseyi görmediği hâlde, diğerleri aptal olduğunu düşünmesin diye görüyormuş gibi rol yapmış. Saraydan çıktığında onu gören halk şaşırılmış ama cesaret edip de krala gerçeği söyleyememiş. Ansızın küçük bir çocuk “Kral çıplak!” diye haykırmış.

Figure 1: kral çıplak

Hikâyedeki çocuğun tutumu ile filozofun tutumu arasında bir bağlantı kurmak gerekirse sizce bir filozofu diğerlerinden ayıran özellikler neler olabilir?

Önceki dersimizde filozofların var olan her şeyle ilgili tam, eksiksiz bilgilere sahip olmaktan çok, sürekli hakikati arama yolunda olan kişiler olduğunu söylemiştik. Yine Karl Jaspers (1883-1969)’ın filozof için “Bilgelğin peşinden koşan.” ifadesini kullandığını hatırlayalım. “Bilgiyi seven, bilgelik arayışına muhtaç olduğunu hisseden filozofu diğer insanlardan farklılaştıran şey, onun kendi kendine soru soran kişi olmasıdır.” O, tüm hayatı boyunca görüp duyduğu her şey hakkında sorgulama yapan, onlardaki problemleri gören birisidir. Filozof düşüncelerini mantıksal bir tutarlılıkla ortaya koyan ve sistemli bir bütünlük içinde sunar. O, karşıtlıkları içinde hayatı, hayatın anlamını, anlamsızlığı, doğruyu yanlış, iyiyi kötüyü, bizi mutluluğa götüreni bilmeye çalışır. Wittgenstein’in belirttiği gibi “Filozof, hiçbir düşünce coğrafyasının vatandaşı olamaz.”

Filozofun yaptığı tüm insanlığın sorunlarını kendine problem edinmek, bilim, sanat, siyaset gibi her alanda düşünerek yeni, özgün fikirler ortaya koyabilmektir. Onların getirdiği bu düşünce zenginliği ve yaşama tarzı yoluyla insanlar etrafında

olup bitenleri fark eder ve gerçekleri görmeye başlarlar. Filozof, var olan her şeyi ve insan yaşamını bütün boyutlarıyla kavramaya çalışırken de alçak gönüllüdür ve “Ben bilirim.” iddiasında değildir. O,neyi bilip neyi bilmediğinin farkındadır. Kendi ön yargılarıyla, bilgisizlikleriyle yüzleşebilir ve kibre kapılmaz. Doğruların onu araştıran herkese açık olduğu anlayışıyla hakikate ulaşma isteğini taşır ve soruşturma azmini sürdürür. Bunların yanı sıra filozof, dediği ile yaptığı birbiri ile uyumlu olan, savunduğu düşünceleri hayatına aktarabilen bir kişidir. O, bilgece bir hayat tarzının yaşayan örneğidir.

Filozoflar, “Kral Çıplak!” isimli hikâyedeki gerçeği haykırarak söyleyen çocuk gibi doğruları olduğu gibi söylerler. Sonra çorap söküğü gibi arkası gelir. Herkesin çocuğu onayladığı gibi filozofların çabası da toplumda er ya da geç fark edilir. Hakikat peşinde koşan bu filozoflar, eleştirel düşünen ve düşündüklerini her koşulda söyleyenlerdir. Bu yönleriyle filozoflar yaşadığı toplumda insanlarla ters düşme pahasına ve gerektiğinde ölümü göze alarak uyarma ve uyandırma sorumluluğu taşıyan kişilerdir.

Felsefi Düşünce

Felsefi Düşüncenin Ortaya Çıkışı

Denizde fırtınalar koparan, korkunç dalgaları oluşturan ve yıkıcı depremleri meydana getiren sebep ne olabilir? Bir zamanlar insanlar bunun sebebin Tanrı Poseidon’un, Zeus ve Athena gibi diğer tanrılara olan öfkesiyle açıklamışlardır.

Sizce neden insanlar mitolojik açıklamalarla yetinmemişlerdir? Hiç merak ettiniz mi, felsefi düşünce nasıl bir arayışla başlamıştır?

Yeryüzüne adım attığı andan itibaren insan, evrensel bazı soruların cevabını merak etmiştir: “Doğada var olan her şeyin kökeni ve nedeni ne olabilir?, Evren nedir ve nasıl oluşmuştur?, İnsanın ve evrenin var olma nedeni ne olabilir?” bunlar sorulan sorulardan sadece bir kaçıdır. Peki şimdi düşünelim ve kendimize soralım:

“İnsanoğlu evreni nasıl anlamış, ona nasıl yorum getirmiştir?”

Doğadaki tüm olayların bir düzen içinde olduğunu gözlemleyen insanlar, bunların gerisinde bir nedenin olması gerektiğini düşünmüştür. Başlangıçta evren, doğa ve kendisi hakkındaki bu soruların karşılığını dinî-mitolojik açıklamalarla vermiştir. Başka bir ifadeyle, insanlar, olayların asıl nedenlerini açıklayamadığında evrende olup biten her şeyi; hayal gücüne dayalı olarak, bunların gerisinde pek çok doğaüstü güç ve insanüstü varlık olduğuna inanarak anlamlandırma yoluna gitmiştir. Binlerce yıllık birikimin sonunda oluşmuş olan dinî-mitolojik açıklamalar o zamanın mevcut bilgi koşullarında yeterli görülmüş ve tartışmasız kesin kabul edilmiştir. Öte taraftan zamanla insanlar bu açıklamalardan tatmin olmamış, bunlardan şüphe duymaya ve onların verdiği yanıtları sorgulamaya başlamıştır. İşte felsefe, var olan her şeyin nedenini, esasını merak eden ve bunları bilmek, anlamak ihtiyacı duyan insan aklının her tür bilgiyi eleştiri süzgecinden geçirme çabasıyla MÖ 6.yy.da İyonya’ da doğmuştur. Bağımsız bir düşünce faaliyeti

olarak felsefenin, Antik Yunanlılarda başladığı kabul edilir. Bugün bildiğimiz anlamdaki “var olanlar üzerine akla dayalı, sistemli bir düşünme” olan felsefeye yol açan Yunanlılar olmakla beraber bu bir mucize veya tesadüf değildir. Bununla birlikte Antik Yunan dışında da Çin, Hint, Sümer, Mezopotamya, Mısır ve İran’da önemli bir düşünce geleneğinin bulunduğu ifade edilir. Ne var ki bu medeniyetlerde “hikmet” denilebilecek öğeler bulunmakla birlikte bilimsel ve felsefi düşünce genelde dinî-mitolojik öğelerin etkisi altında kalmıştır. Yapılan çalışmalar pratik hayatın zorunlulukları sonucunda elde edilmiştir. Bu nedenle onların düşünceleri felsefe öncesi düşünceler olarak nitelendirilmiştir. Antik Yunanlıların doğaya yönelimleri ise pratik kaygılardan uzak, sadece bilmek isteğiyle gerçekleşmiştir. Onlar kendilerine sunulan her tür bilgiyi, anlayışı kendi düşünce birikimleri ve eleştirel bakış açısıyla değerlendirmişler; evren, insan, doğa hakkında akılsal kanıtlamalara dayanan genel, sistemli, kuramsal düşünceler geliştirmişlerdir. Coğrafi koşullarından dolayı gemicilik ve ticaretle uğraşan Antik Yunanlılar, zengin liman kentlerinde doğudaki medeniyetlerle ticari ilişkilerde bulunarak maddi refah düzeyine ulaştıkları gibi onlarla yoğun bir kültürel alışverişte de bulunmuşlardır. Bu durum onlara maddi ihtiyaçlarını karşılamalarıyla beraber maddi kaygılar duymadan, felsefe için kaçınılmaz, olan boş zamanı da kazandırmıştır. Böylelikle doğu medeniyetleriyle olan etkileşimleri sayesinde bu kültürlerin bilgi birikimlerinden yararlanmışlardır. Antik Yunanlılar, doğu medeniyetlerinden sadece bilgi, buluş, öğreti almamışlar aynı zamanda onların farklı görüşleri ve bakış açılarını da tanımışlardır. Meraklı ve araştırmacı bir millet olmalarının da etkisiyle onlardan edindikleri bilgileri neden, niçin sorularıyla değerlendirmişler, kendilerine sunulan bilgilerle yetinmeyip dünyada olup bitenlerin gerçek sebebini merak etmişler ve anlamaya çalışmışlardır. Bu sayede her tür düşünceye eleştirel gözle bakabilmişlerdir. Bunlara ek olarak, Antik Yunan’da var olan demokratik düzen özgür düşüncelerin çıkması ve yaşaması için olumlu bir zemin oluşturmuştur.

Antik Yunanlılarda felsefe; eleştirel bir zihniyetle dinî-mitolojik düşünceden kopuşun sonucunda insanların doğayı, doğaüstü değil de yine doğada bulunan nedenlerle açıklamasıyla insan aklına dayanan bağımsız bir faaliyet olarak başlamıştır.

Felsefi düşünceyi ortaya çıkaran koşullara bakılacak olursa; bilme merakının olması, maddi refah ortamı, hazır bulunan bilgi birikimi ve bu farklı fikirlerin zenginliğiyle doğan kültür alışverişi, hoşgörü ve özgür düşünce ortamı ile doğayı akla ve gözlemlere dayalı olarak açıklama çabası görülür. Felsefe durup dinlenmeden, gerçekliğin doğru bilgisine ulaşmayı istemektir.

Felsefi Düşüncenin Özellikleri

Thales (Tales) (MÖ 624-546), dünyadaki düzen, mevsimlerin birbirini izleyişindeki kusursuzluk karşısında hayrete düşmüş; gökyüzündeki güneş, ay ve yıldızların muhteşem görünüş ve dizilişi karşısında âdeta dehşete kapılmıştır. Bu düzenin kaynağını, gökyüzündeki dev nesneler arasındaki ilişkiyi, var olanların nereden gelip nereye gittiklerini merak etmiştir. Thales, bir şeylerin neden

var olduğunu sorgulamış, anlamaya çalışmıştır. O, yeryüzündeki şeyleri bir kenara bırakıp “gökyüzünde olup bitenlere” ilgi göstermiştir. Thales, bir gün yanında gündelik işlerini yaptırdığı kölesiyle gezintiye çıkmıştır. Anlatılanlara göre, gökyüzüne bakarken, önündeki çukuru göremeyip yere boylu boyunca serilmiştir. Thales yere serilmekle de kalmamış kölesinin alayına hedef olmuştur. Kölesi “Siz filozoflar böylesiniz, ayağınızın altındakileri görmezken göklerde olup bitenleri anlamaya çalışırsınız!” demiştir.

Sizce bu metinde felsefi düşüncenin hangi temel özelliklerinden bahsedilmektedir?

Figure 2: resim

Burada öncelikle yukarıdaki görseli inceleyelim ve soru metnini okuyalım. Sonra ikisi arasında bir ilişki kuralım. Felsefi düşüncenin en temel özelliklerinden üç tanesinin karşınıza çıktığını fark edeceksiniz. İlki insanın hayret etmesi, ikincisi merak etmesi, üçüncüsü soru sormasıdır. Hayret insanın evrende olup bitenler karşısındaki şaşkınlığı ve hayranlık duygusudur. Bu duygu, onda bilme isteği doğurur ve onu soru sormaya iter. Merak; gerçeği bulmak isteyen insanın bilme arayışı, öğrenme isteğidir. Sorgulamak ise doğruya ulaşma çabasıyla insanın kendi yaşamıyla, evrenle ve bunların anlamıyla ilgili belirli türden sorular sormasıdır. Düşünme soru sormakla başladığından felsefede, sorular cevaplardan daha önemlidir. Soru sormanın durması demek, felsefenin durması demektir.

Felsefe denilen düşünme etkinliği, hayret ve merakla başlar, sorularla doğar, büyür ve gelişir. Böylece sorgulamaya başlayan insan, düşünmeye ve bilmeye de başlamış demektir. Söz gelimi, “Güzellik nedir?” sorusunu soran bir kişi, var olan güzellikler karşısında kendisini hayretten alıkoyamaz ve güzelliğin ne olduğunu sorgulamaya başlar. Böyle bir insanın aynı zamanda şüphe etmekte

olduğu görülür. Şüphe, kendisine sunulan bilgilerle yetinmeyen insanın, var olan şeylerin olduklarından başka türlü de olabileceklerini düşünme eğilimidir.

Şüphe, felsefi sorgulamayı harekete geçireceği için oldukça önemli bir güçtür. İnsan düşüncesinin zenginleşmesi ve farklı fikirlerin doğabilmesi buna bağlıdır. Dogmatik olmak ise düşünmenin önündeki en büyük engeldir. Şüpheden ve sorgulamadan vazgeçmek, yeni düşüncelere açık olmamak demektir. Öyleyse insanın dogmatik olmaması, öğrendiklerini, bildiklerini şüpheyile karşılaşması, bunları sorgulaması gerekir.

Dogmatiklik, her türden eleştiri ya da tartışmaya kapalı olmak, öne sürülen ilkeleri, öğretileri eleştirmeden, sorgulamadan olduğu gibi benimsemektir. Dogmatik yanıtlarla yetinmek, bir bakıma felsefeden vazgeçmektir.

Eleştirel olmak, ileri sürülen düşüncelerin derinlemesine sorgulanarak, doğru ve yanlış yanlarının belli ölçütlere göre değerlendirilmesi demektir. Buna göre eleştiri, tarafsız olabilme, görüşlerdeki tutarsızlıkların ortaya çıkarılması, öne sürülen düşüncelerin soruşturulması, sağlam bir şekilde temellendirilmesi ve geliştirilmesi açısından gereklidir.

Felsefede düşüncelerin tutarlı bir şekilde ifade edilmesi son derece önemlidir. Tutarlı olma, mantıksal bir bütünün parçaları veya ögeleri arasındaki karşılıklı bağlantının ve uyumun olma hâlidir. Başka bir ifadeyle düşüncelerin kendi içinde çelişki içermemesidir. Filozoflar varlık, bilgi, değer konularında görüşlerini kendi içinde tutarlı bir bütün hâlinde ortaya koymayı isterler. Filozofların mantık ilkelerine bağlı kalarak yaptıkları akıl yürütmelerle elde ettiği görüşlerini bir düzenlilik içinde ortaya koyması ise felsefi düşüncenin sistemli olmasına işaret eder. İnsan aklı ancak sistemli düşündüğünde gelişir ve yeni görüşler üretir.

Felsefe, dünyaya ve yaşama açıklık getirmeye çalışırken sistemli düşünerek akla ve mantığa dayalı görüşler geliştirme faaliyetidir. Felsefenin akla ve mantığa dayanan açıklamalarda bulunması rasyonel olması anlamına gelir. Felsefe bilimlerde olduğu gibi, ulaştığı bilgileri deneye, gözleme başvurarak, olgularla doğrulamaz. Bilgilerin doğruluğunu mantıksal ve kavramsal gerekçelerle temellendirir. Bir filozof düşüncelerini sistemli bir bütünlükte sunarken öznel yani kişisel bir yaklaşımla hareket ediyor olsa da amaçları itibarıyla genele yönelmek durumundadır. Nitekim insan yaşantısına giren evrendeki her şey felsefeye konu olabilir. Buna göre felsefi düşüncenin evrensel olması demek, varlığı tümüyle ele alması, genele ulaşmaya çalışmasıdır. Örneğin, felsefe “Erdem nedir?” şeklinde soru sorar. Buna verilen cevapta, herhangi bir dönemin, kültürün içinde değerlendirilen tek tek erdem örneklerinden bağımsız olarak, erdemlerde ortak olan şey yakalanmalıdır. Bu dün, bugün, yarın değişmeyen, bütün bunları kapsayan, sınırlandırılmış olmayandır. Örneğin, Yunus Emre’nin yakaladığı ve ifade ettiği “sevgi” kavramı hem bütün insanlarda hem de tüm zamanlarda ortak olan bir şeydir. Filozof ürettiği bilgiyi genel, soyut ve kavramsal manada inşa ettiği için ürettiği bilgi evrensel bir bilgidir.

Evrensel olanı yakalama çabası taşıyan her filozof, kendine göre farklı görüşler

ortaya koymuştur. Ne var ki felsefe, rasyonel (akla uygun) bir bilme etkinliği olduğundan felsefede tek bir doğru görüş olamaz. Felsefe tarihine bakıldığında, filozofların aynı konu üzerine farklı bakış açılarıyla düşünce dünyasını zenginleştiren görüşler öne sürdükleri görülür. Bu nedenle felsefeyi kendi tarihi akışı içerisinde ve çoğu zaman farklı sistemlerin karşılıklı etkileşimleri çerçevesinde ele almak gerekir. Filozoflar kendilerinden öncekilerin düşüncelerine kimi zaman bir şeyler katarak veya onlardan yararlanarak kimi zaman da onları eleştirerek yeni ve farklı çözümlere ulaşır. Bu sayede düşünceler geliştirilir ve bunların sürekliliği sağlanır. Felsefede düşüncelerin birbirini geliştirecek, zenginleştirecek şekilde sürekli çoğalması, onun yığılmırlı ilerleme özelliği taşıdığını gösterir.

Felsefe, refleksif bir bilgi yani önceden kazanılmış bilgiler üzerine bir bilgi, düşünme üzerine düşünme etkinliğidir. Bu düşünsel etkinliğin bilginin bilgisi olduğunu söylemek felsefenin bir bakıma refleksiyona (derin düşünme) dayalı bir çalışma, araştırma, arayış olduğunu söylemektir.

Felsefenin bir diğer özelliği de refleksif bir düşünce etkinliği olmasıdır. Refleksif olma sahip olduğu bilgileri sorgulayan zihnin kendi üzerine dönme hareketidir. Daha açık bir ifadeyle zihnin elde etmiş olduğu bilgiler üzerine yeniden düşünmesi, bunları eleştirme ve değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Felsefe hem bilimlerin verdiği bir dizi bilgi üzerine hem de doğrudan doğruya hayatın, insanın, doğanın, toplumun üzerine düşünebilir. Söz gelimi bilimsel bilginin kesin bilgiler sağladığı kabul edildiğinde filozoflar, bu bilgiler üzerine düşünür, bunları sorgularlar. Bilime dayanarak yapılan bilim felsefesi gibi sanat felsefesi de yapılabilir. Ne kadar bilgi türü varsa o kadar felsefe vardır. Öyleyse felsefeyi bilgi üzerine bilgi diye tanımlayabiliriz. Felsefe elde edilen bilgiler üzerinde düşünme, onların temelini, değerini soruşturma faaliyetidir.

Felsefe Sorusunun Özellikleri

“İyi bir araban var mı?”, “İyi nedir?” bir felsefe sorusu mudur? Bir felsefe sorusu nedir?

Aşağıda Nermi Uygur’un “Bir Felsefe Sorusu Nedir?” adlı denemesinden alınmış bir metni paylaşacağız. Şimdilik bu kadarını söyleyelim ve daha sonra felsefi soruların özelliklerini yorumlarken bu metne dönme hakkımızı saklı tutalım.

Bir Felsefe Sorusu Nedir?

“Ben, bu denememde, “Felsefe nedir?” sorusuna bir cevap vermeye gayret edeceğim. Dileğim; felsefeye özgü soruların yapısını aydınlatmak. Felsefe bir araştırmadır. Her araştırma gibi felsefe de yeni sorulara açıktır. Nerede sorular hep aynı kalmışsa, orada felsefe, araştırma olmaktan çıkmış demektir.

Filozof soru tutkunudur. Ancak, soru severliğine bakıp filozofu günlük yaşayışın iki ünlü sorucusuyla, bir yargıyla, bir de çocuklarla bir tutmak doğru olmaz. Filozof kendi kendine soru soran kişidir. Bir felsefe sorusu filozofu kendi kendisiyle konuşmaya başlatır. Sorularını başkasına değil de kendine soran bir yargıç

düşünülemez. Bundan başka, felsefe sorusu kuruluşu gereği, yanıtı “sorulana” bağlı olan bir soru değildir. Hem yargıç hem de sık sık çocuk, ne sorarsa sorsun, sorusunu (cevabı bakımından) güven altına almıştır: Soruda sorulan ihtiyacı gidermenin, daha baştan soru sorulan kimsenin elinde olduğu kabul edilmiştir. Soru, istemiyorsa, bir şey üzerinde bir bilgi edinmek istiyorsa, bu bilginin sorunun yöneldiği kişide hazır olduğu daha sorunun formunda şart koşulmuştur (Adınız ne sizin?). “İyi nedir?”, bazı insanlar büyük bir ateşle bu sorunun cevabını öğrenmeye çalışır. Ama aslında bu soru başkasına sorulmamıştır. Çünkü kimse bu konuda başkasından edindiği cevapla yetinmez. Soran, sorusunu destekçe asıl cevabın kendisine bağlı olduğunu anlar. “İyi nedir?” sorusunu soranın işi kendisiyledir. Felsefede herkes gidebildiği yere kendi ayağıyla kendi sorularıyla gider. Felsefede “Nedir?” sorusu ile her konu üzerine sorgulamalar yapılır ve sürekli bilgi arayışı sürdürülür. Bir konu üzerinde doğrulara ulaşıldığı düşünülse bile, asla bu doğrularla yetinilmez ve bilgiler sorgulanmaya, tartışılmaya devam edilir. Günlük sorularda hemen hemen her zaman (“Kaç?”, “Kim?”, “Ne kadar?” çeşidinden) eksikliğe parmak basan bir sözcük vardır. Soruyu sorduran da bu sözcüktür.

“Bu evde kaç oda var?”. “Kaç?” ın yerine gerçekteki odaların sayısını koyabilen bu soruyu cevaplandırmıştır. Söz gelimi “Bu evde beş oda var” cümlesi bu işi görür. Felsefe soruları ise böyle bir başvurmaya gerektirmez. “Açıklama nedir?”, “Nedensellik deyince ne anlaşılır?”, “Olasılık ne demektir?” çeşidinden soruların hepsi şüphesiz felsefe sorusudur. Ancak, bütün bu sorularda, doldurulması istenen herhangi bir boşluğa rastlanmaz. Söz gelimi “Nedir?” belli bir boşluk değildir. Yerine ne konursa konsun doldurulamaz. Oysa gündelik bir soruyu soran, doldurma cümlesiyle verilen cevabı kesin olarak anladı mı, sorusunda herhangi bir boşluk kalmadığından, o soruyu katkısız bir soru olarak yeniden sormaz; bu mantıkça boşunadır. Gerçi “Nedir?”siz felsefe sorularıyla da karşılaşırız zaman zaman. Örneğin “Kaç çeşit bilgi edinme yolu vardır?” sorusu böyle bir sorudur. Ancak, bu gibi sorular aslında “Nedir?”lilerin kaynağından çıkmıştır. Bu sorularda da istenen, hep o “Nedir?” in yöneldiği kavramı ne olduğu bakımından anlamaktır. Nitekim “Kaç çeşit bilgi edinme yolu vardır?” sorusu, kolaylıkla “Bilgi nedir?” sorusuna geri götürülebilir. İki sorunun da sorduğu şey arasında hiçbir ayrılık yoktur.

Felsefedeki “Nedir?”, kavramların anlamını sorar. Bu “Nedir?”de şaşmayla karışık bir araştırma dileği açığa çıkar. “Nedir?”, doğrudan doğruya anlama yapışıktır. “Nedir?”, “... anlamı nedir?” ile aynı şeydir. Bütün felsefe sorularını bu kalıba dökebiliriz. Her felsefe sorusunda amaç, bir kavramın ya da kavram öbeğinin açıklanmasıdır. “Bir felsefe sorusu nedir?” (Bir felsefe sorusunun anlamı nedir?) katkısız bir felsefe sorusudur.

Nermi Uygur, Felsefenin Çağrısı Kısaltılarak alınmıştır. ____

Felsefenin İnsan ve Toplum Hayatı Üzerindeki Rolü

“Felsefesiz yaşamak gözü kapalı yaşamaktır.” Descartes

Felsefenin Bireysel ve Toplumsal İşlevleri

Felsefenin merak etme, soru sorma, şüphe etme, eleştirel olma gibi temel nitelikleri olduğunu öğrenmiştik. Bilmelisiniz ki bu niteliklere göre felsefi bir tavır takındığınızda bir bakıma felsefenin hayatınıza katkılarının neler olduğunu fark edebilirsiniz. Buna göre felsefenin bireysel ve toplumsal işlevlerine birlikte bakalım:

1. İnsan evrenin yapısı, düzeni, yaşamın değeri, amacı, bilgilerin güvenilirlik derecesi, iyi, güzel ve doğrunun nitelikleri, madde-ruh ilişkisi gibi pek çok konuyu merak eder. Yaşamıyla, bilgiyle, değerlerle ilgili daima sorular sorar ve tam da bu noktada insana yardımcı olan felsefedir. Felsefe, onun doğuştan getirdiği bilme, anlama, gerçeği görme merakını doyurur. Felsefi merak ve sorgulama, insana bilmekten kaynaklanan büyük bir mutluluk ve zevk verir.
2. Bilgi toplumunda bilgi üretebilen insanlar ancak eleştirel düşünebilen insanlardır. Felsefe insana eleştirel düşünme alışkanlığı kazandırır. Düşünme ve akıl yürütme sürecinin amaçları, varsayımları, bakış açısı, etki ve sonuçları gibi bazı unsurları vardır. Gerçeğin bilgisine ulaşabilmenin ön koşulu da düşüncelerin dayandığı bu unsurların farkına varmak, sonra da bunları sorgulamakla olanaklıdır. Eleştirel bakış açısına sahip insan, aradığının hakikat olduğunu bilincindedir. Gerek kendisi gerekse başkalarının yaptığı akıl yürütmelerde tarafsız, açık fikirli, mantıklı olmaya önem verir.
3. Felsefe sayesinde insan; peşin hüküm, ön yargı ve varsayımlarının (doğru diye kabul ettiği her şey) farkına varır. Ön yargılı olmanın başka bir ifadeyle diğer insanların düşüncelerini incelemeyen kabul veya reddetmenin yanılgıyı yanında getireceğini bilir. Başkalarının da en az kendisi kadar doğru söyleyebilme olasılığını gözden kaçırmaz. Farklı fikirlerin olabileceğini, onlara saygı ve hoşgörüyle yaklaşılmasının gerekliliğini kavrar.
4. Felsefe, insanın nasıl yaşaması ve doğru yaşamın nasıl olması gerektiği konusunda daha titiz, daha derinlemesine düşünmesine neden olur. İnsanın erdemli yaşaması, doğru düşünerek kararlar almasına bağlıdır. İnsan için var olmaktan daha önemli olan şey, onun var oluşuna neler kattığıdır. Felsefe insana, insan olmanın sorumluluğunun bilincinde olarak kendi içinde uyumlu yaşamasını sağlar. Doğru ile yanlış, önemli ile önemsizi ayırt etme gücü verir. İnsanın yaşamında olması gereken doğru öncelikleri belirlemesine neden olur.
5. Pek çok insan yaşamını yöneten doğrular ve değerleri hiç farkına varmadan benimser. Kendisine sunulanlar üzerine düşünmeden benimsediği bu doğrularla yaşamını sürdürür. Hâlbuki felsefe, insan ömrü boyunca çağının ve toplumunun alışılmış düşünce veya doğrularının dayanaklarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmesini ister. İnsanı; tüm bilgi, varsayım ve alışkanlıklarını sorgulamaya, bunlardan şüphe etmeye böylelikle tarafsız düşünmeye davet eder. Sahip olduğu ile sahip olduğunu iddia ettiği

bilgilerin birbirinden farklı olduğu konusunda onu uyarır. Doğru diye iddia ettiklerinden emin olmasını bekler. Bunun için öncelikle insanın, kendi yaşamı üzerine düşünmesini ve doğrularını sorgulamasını kısacası bilmediğinin farkında olmasını şart koşar. Sokrates de insanın yaşamı, yaşamının anlam ve değeri üzerine düşünmesinin insanın kendisini tanımasına, bilmesine katkı sağlayacağını vurgular. Sorgulaması sonucunda temele aldığı doğruların dayanaklarını fark eden, bunları inceleyen kişinin ulaştığı fikir ise kendi fikri olacaktır. Kendi fikri olmayan, başkalarının elde ettikleri fikirleri taklit eder ve onlarla yaşamını sürdürür. Böylesi bir yaşamın bir bakıma yaşanmamış sayılacağı açıktır. Felsefe, insana kendi akli ve özgür iradesinin onayıyla karar verme bilinci kazandırır.

6. Kavramsal bir düşünme etkinliği olan felsefe, kavramların doğru kullanılması ister. Düşünme kavramlarla olur; doğru düşünme ise kavramların doğru kullanılmasıyla sağlanır. Söz gelimi doğrunun, mutluluğun ne anlama geldiği bilinmezse insanın doğruya ya da mutluluğa ulaşp ulaşamayacağı da tam olarak anlaşılmaz. Bunun yanı sıra iletişimin açık ve anlaşılır olması da kavram karışıklıklarının giderilmesiyle mümkündür. Anlamaların ve kavramların açıklığa kavuşturulması ise felsefenin en önemli işlevidir.
7. Demokrasi ile yönetilen toplumlarda bu yönetimin iyi işleyebilmesi, insanların bazı temel nitelikleri taşımalarıyla mümkündür. Bunlar hoşgörülü olmak, eleştirel bir bakış açısı taşımak, başkalarının fikirlerine saygılı olabilmek gibi niteliklerdir. Bunların yanı sıra bireylerin insan hakları ve insanın değeri noktasında bilinç sahibi olmaları gerekir. Bireylerde bu temel değerleri geliştirerek bir yönetim biçimi olarak demokrasinin daha iyi işlemesine katkı sağlayan felsefedir. Felsefenin toplumsal alandaki bu işlevi demokrasilerde özgür düşünme ortamının oluşmasına, bir diyalog ve tartışma kültürünün doğmasına neden olur. Bu da yepyeni fikirlerin, çözümlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

Farklı fikir ve çözümlere hoşgörüyle bakılması, bunların birer zenginlik olduğunun fark edilmesi; birlik ve barış içinde yaşanmasına katkı sağladığı gibi toplumsal gelişmeyi de hızlandırır.

8. Her insanın sadece ve sadece insan olduğu için sahip olduğu hakları vardır. Bu hakların anlam taşıyabilmesi için insanlarca doğru olarak bilinmesi, değerinin kavranması ve yaşama geçirilmesi gereklidir. İnsan haklarının anlaşılması ve geliştirilmesinde felsefenin katkısı oldukça değerlidir. Felsefi düşünüş sayesinde insanlar başkalarına nasıl muamele etmeleri, başkalarından da nasıl muamele görmeleri gerektiğinin farkına varır.
9. Filozofların olaylara eleştirel bir tavır ve bütünsel bakış açısıyla yaklaşmaları, var olan problemleri fark etmelerine neden olur. Onlar; toplumun ahlaki, dinî, siyasi oluşumlarına duyarsız kalmadıkları gibi bunlardan da etkilenirler. Derinlemesine düşündükleri için başkalarının görmedikleri sorunları görürler. Böylece yepyeni düşünceler ve değerler üretirler. Bunlar da toplumsal hayatta ve insan ilişkilerinde etkileri olan dönüşümlerin düşünsel

altyapı oluşturur. Örneğin, John Locke (Con Lak)'ın görüş ve düşünceleri “Amerikan Anayasası ve İnsan Hakları Bildirgesi” nin hazırlanmasında etkilidir. Yine Jean Jacques Rousseau (Jan Jak Russo) (1712-1788)'nın ve Voltaire (Volter) (1694-1778)'in Fransız Demokrasisi'nin doğuşunda önemli katkıları bulunur.

Felsefe Hayat İlişkisi

Siz hiç iyi bir hayatın nasıl yaşanabileceğini düşlediniz mi? Kendinize “Acaba yaşama amacım nedir?”, “Yaşamımdaki doğru ve yanlışları neye göre belirliyorum?” şeklinde sorular sordunuz mu? Kararlarınızı verirken nasıl ve neye göre hareket edersiniz?

Hayattan beklentilerinizi sorgulamanız, amaçlarınız üzerinde düşünmeniz; kendiniz için iyi ve kötüyü fark etmenize neden olur. Yaşam üzerine düşünmeye başladıysanız anlamlı bir yaşamın arayışı içine de girmişsiniz demektir. İşte bu anlam verme çabası, bu bilinç durumu felsefenin hayatınızın içinde olduğunu gösterir. Nitekim insan niçin, neye göre, nasıl yaşayacağını düşünen bir varlıktır.

Felsefenin bir düşünme etkinliği olduğunu hatırlayalım. Eğer siz hangi elbisenin kendinize yakışacağını, hangi arkadaşınızla mutlu olacağınızı düşünüyorsanız, böylesi bir düşünme felsefi bir nitelik taşımaz. Öte taraftan hangi elbisenin güzel olduğunu değil de “Güzellik nedir?” diye soruyorsanız siz, güzellik üstüne felsefe yapıyorsunuz demektir. Benzer şekilde hangi arkadaşınızla mutlu olacağınızı değil de “Mutluluk nedir?” diye soruyorsanız siz, mutluluk üstüne felsefe yapıyorsunuz demektir. Sanatı, ahlakı ilgilendiren bu soruları açarsak geride başka soruların da beklediğini görebilirsiniz: “Güzeli güzel yapan nedir?”, “Güzellik var olan şeylerde midir, yoksa onu seyreden kişinin gözlerinde midir?”, “Sanat hayata bakışımızı değiştirir mi?” bu tür soruları çoğaltabiliriz, “Nasıl mutlu olabilirim?”, “Ben bir şeyi yapmak istediğimde toplum onun yanlış olduğunu söylerse hangi yolu izleyeceğime nasıl karar verebilirim?” gibi. Bu tür sorulara verilecek yanıtlar hep hayatınızda yaşama bakışınızı şekillendiren yanıtlar olacaktır. Nitekim bunlara verdiğiniz anlam, yaşamınıza nasıl bir değer katacağınızı ya da nasıl bir arayışta olacağınızı belirleyecektir.

Siz insanlarla olan ilişkilerinizden yola çıkarak, bencillik, dürüstlük, sevgi, hoşgörü, adalet üzerine akıl yürütürken farkında olmasanız da bazı değerler üzerinde düşünürsünüz ve bir anlamda felsefe yaparsınız. Söz gelimi “Sevgi nedir, hoşgörü nedir, dürüstlük nedir, adalet nedir?” diye sorduğunuzda bu kavramların ve değerlerin anlamını ortaya koyma çabası taşırsınız. Dünyada meydana gelen sorunları görmemiz felsefi bilinç sayesinde olur. Örneğin çevrenin kirletilmesi kimilerince sorun olarak görülmez. Bu konuda duyarlı iseniz çevre kirliliğini, sağlıklı bir doğal çevrede yaşama hakkının ihlal edilmesi olarak değerlendirebilirsiniz. Atacağınız adım ve yapacağınız davranışlar ise bu durumu ciddi bir sorun olarak kabul ettiğiniz andan itibaren şekillenecektir.

Günlük hayatınızda karşılaştığınız olaylarda, karar vermeniz gereken durumlarda eylemlerinizin temelini oluşturan bazı düşüncelerin ve doğruların olduğunu

görüyorsunuz. Söz gelimi yardıma muhtaç olan bir insana yardım etmeye karar verirken veya ölmek üzere olan birini kurtarmak için gerektiğinde zor duruma düşerken kişinin davranışlarının gerisinde daima bir felsefi görüş vardır.

Felsefe size, “çıkarınız için” veya “koşulsuz olarak” yardım edin, demez. “Karşılaşılan herhangi bir durumda ne yapılması doğru olur?” sorusunun cevabını vermediği gibi benimsemeniz gereken doğrular konusunda emirler de vermez. Örneğin “İyi eylem nedir?” şeklinde felsefi bir soru karşısında filozoflar, evrensel bakış açısıyla ortaya koyduğu görüşlerle insanları aydınlatır. Böylelikle felsefe, insanın karşısına çıkan durumların çeşitli yönlerini ona göstererek doğru düşünmesine katkı sağlar. Geriye kişinin, doğruluğuna inandığı her ne ise onu yapması kalır.

Felsefe, insana hayatın akışı içinde karşılaşılan sorunların üstesinden gelebilme, yaşamda iyi bir denge kurma konusunda yapıcı yollar sunar. Yaşamını dayandıracak ilkeleri oluşturmada katkı sağlar. İnsanı düşünmeden ezbere yaşama durumundan kurtarır.

Felsefe, insanın diğer insanlarla aynı dünya içinde yaşadığını, yaptığı davranışlarla çevresini etkilediğini unutmamasını ister. Bu noktada kişinin kendisini sorgulamasını, amaçlarını ve bu uğurda ödemesi gereken bedelleri düşünerek eylemlerini gerçekleştirmesini bekler. Bu gerekçeyle kendisine bazı soruları sormasını ister. Örneğin benimsediğiniz amaçların doğru amaçlar olup olmadığından emin misiniz? Kimi zaman doğru olmadığını düşündüğünüz bir durumda durumu görmezlikten gelip sorumluluğu başkasına attığınız olur mu? Böylelikle kişiye; kendi kendisine hesap verebilmesi, kendisiyle çelişkiye düşmemesi yani tutarlı olması gerektiğini söyler. Kişinin aldığı kararı hangi ilkeye dayanarak verdiğinin bilincinde olmasını doğru bulur. Bunun için öne sürülen yargıları, kullanılan kavramları derinlemesine inceler. Bunların dayanaklarını gösterir ve çelişkilere işaret eder. Söz gelimi bir insan doğaya ve insanlara zarar verme pahasına bir işletme kuruyorsa felsefe o kişiden o günün çıkarlarını düşünerek hareket etmesini istemez. Felsefe, insandan kendisi için iyi ve kötüyü aklına dayanarak ayırt etmesini ve insan onuruna yakışacak şekilde yaşamasını bekler. Felsefe, doğrudan insanın yaşamından kaynaklanmaktadır. Yaşamın kendisinden doğan bu düşünme biçimi, yine insanın kendisine ve yaşamına yönelmektedir. Bu nedenle insan felsefe yapmak zorundadır. Felsefe yapmak insanın yaşamında olabilecek en değerli şeylerden biridir. Felsefe hayatla doğrudan ilgilenmek düşüncesinden ayrı tutulamaz.

Özet

1. **Felsefenin Anlamı:** Felsefe, var olan her şey üzerine düşünsel bir etkinliktir. Bilinçli insanın yaşadığı dünyaya ve yaşamına anlam verme çabasıdır. İnsanın, yeni bilgiler üretmesi, bu bilgilerle tekrar kendi üzerine dönerek düşünmesi, “Neyi, nasıl, ne kadar?” bildiğini sorgulaması düşünmenin önemi ve gerekliliğini ortaya koyar. Felsefe bir düşünme etkinliği olarak hem

dünya hem de insanın var oluşu üzerinde hep yeniden ve derin düşünmeyi gerektiren bir bakış açısı sağlar. Felsefe kelimesi, Yunanca philia (sevgi) ve sophia (bilgelik, hikmet) sözcüklerinden oluşan bir kelimedir. Buna göre bilgelik (hikmet) sevgisi demektir. Bu, insanın hiçbir çıkar gözetmeksizin sadece ve sadece bilmek isteğiyle hakikatin peşinden koşması, hakikati bulma arayışı demektir. Filozofların yaptıkları felsefe tanımlarında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Her filozof kendi mizaç ve bakış açısına göre gerçekliği değerlendirmekte aynı zamanda farklı zaman ve kültürlerde, farklı amaç ve işlevlerle çeşitli felsefe anlayışları ortaya koymaktadır. Filozofların felsefe tanımlarındaki ortak noktalar ise hakikat peşinden koşmakta olmaları ve felsefe denilen düşünme etkinliği yapmalarıdır.

2. **Felsefi Düşüncenin Özellikleri:** Felsefi düşünceyi ortaya çıkaran koşullar; maddi refah ortamı, farklı fikirlerin zenginliğiyle oluşan kültür alışverişi, hoşgörü ve özgür düşünce ortamı, hiçbir çıkar gözetmeksizin sadece bilme ve anlama arzusudur. Felsefenin bir mucize olmayıp, bu koşulları yakalayan Antik Yunan'da bağımsız bir düşünce faaliyeti olarak başladığı kabul edilir. Felsefe, var olan her şeyin nedenini, esasını merak eden ve bunları bilmek, anlamak ihtiyacı duyan insan aklının her tür bilgiyi eleştiri süzgecinden geçirme çabasıyla MÖ 6.yy.da doğmuştur. Felsefe düşüncenin merak, sorgulama, şüphe etme, eleştirel, tutarlı, sistemli, evrensel, rasyonel, birikimli ve refleksif olma gibi temel nitelikleri vardır. Felsefe bir akıl yürütme ve düşünme biçimidir. Felsefe “Nedir?” tarzında, kavramların anlamını yakalamaya çalışan sorular sorar. Böylelikle her konu üzerine sürekli sorgulamalar yapılması ile sürekli bilgi arayışı sürdürülür.
3. **Felsefenin İnsan ve Toplum Hayatı Üzerindeki Rolü:** Felsefe insanın kendini bilerek, yaşamın değerinin bilincinde olarak hayatını sürdürmesi için vazgeçilmezdir. İnsana varoluş amacını, yaşamını yönlendiren ilkeleri, sorumluluklarını ve sınırlılıklarını fark ettirir. İyi ve doğru saydıklarının her zaman doğru olmayabileceğini göstererek kişinin daha iyi kararlar vermesini sağlar. Ön yargısız ve hoşgörülü olmasına neden olur. İnsan haklarının bilincinde olunması ve geliştirilmesine katkıda bulunur. Toplumsal hayat ile insan ilişkilerinde etkileri olan siyasi oluşumlara düşünsel alt yapı oluşturur. Demokratik yaşamın gerektirdiği temel alışkanlıkları ve erdemleri geliştirir. Felsefe hayat ile iç içedir ve hayatını sorgulayan her insanın yaşamındadır. Felsefe yapmak hayatla doğrudan ilgilenmek demektir.

Kritik Düşünce

Şu anda yaptığınız her şey düşünme yönteminiz tarafından belirlenir. Hissettiğiniz her şey -tüm duygularınız- düşünceniz tarafından belirlenir. İsteddiğiniz her şey tüm arzularınız düşünceleriniz tarafından belirlenir. Kendi adınıza bu fikri test edin. En güçlü duygularınıza ait örnekler, daha sonra da bu örneklerle ilgili düşünceyi belirleyin. Örneğin, üniversite için heyecan hissediyorsanız bunun sebebi üniversitede başınıza iyi şeyler geleceğini düşünmenizdir. Derse girmeye

çekiniyorsanız bunun sebebi muhtemelen dersin çok sıkıcı ya da çok zor olacağını düşünmenizdir. Daha iyi bir düşünür olup olmayacağınızı belirleyecek olan tek şey, pratik yapmaya olan isteğinizdir. İyi düşünönlere ait bazı özellikler şunlardır:

- İyi düşünönlör, düşünöcleri hakkında düşünörlör. Düşündüklerini sorgulamadan kabul etmezler. Bunun için kadere güvenmezler. Düşöncelerini fark ederler. Düşöncelerini yansıtırılar. Düşöncelerine göre davranırlar.
- İyi düşünönlör, son derece amaca yöneliktir. Sadece yapmazlar. Yaptıklarının sebebini ve ne ile ilgili olduğunu bilirler. Amaç ve öncelikleri açıktır. Davranışlarının amaçlarına uygun olup olmadığını sürekli kontrol ederler.
- İyi düşünönlör, düşünme kalitelerini artıracak entelektöel araçlara sahiptirler. Düşöncelerini açık bir şekilde ifade etmeyi, bu düşünöclerin doğruluğunu ve hassasiyetini nasıl kontrol edeceklerini bilirler. Soruya nasıl odaklanacaklarını ve bu sorunun kendi amaçlarına uygun olup olmadığına nasıl emin olacaklarını bilirler.
- İyi düşünönlör, düşünöclerini, duygu ve arzularından ayırabilirler. Bir şeyi istemenin onun gerçekleşeceği anlamına gelmediğini bilirler. Geçerli bir sebep olmaksızın bireyin öfkelenebileceğini, korkabileceğini ve güvensiz hissedebileceğini bilirler. İncelenmemiş duyguların kararlarını belirlemesine izin vermezler.
- İyi düşünönlör her zaman düşünmenin güçlü ve zayıf yanlarını belirleyerek düşünöneyi geliştirirler.

Richard Paul - Linda Elder , Kritik Düşönce Kısaltılarak alınmıştır. ____

Felsefe ile Düşönmö

“Felsefeyi değil, felsefe yapmayı öörenmek; düşünöcleri değil, düşünmeyi öörenmek esas olmalıdır.”

Felsefe dersinin ikinci ünitesi “Felsefe ile Düşönmö” adını taşımaktadır. Felsefe, gerçeğin doğru bilgisini yani hakikati arama çabası taşır. Bunun için var olan her şey ile ilgili sorular sorar. Sorgulama ve şöphe ise düşünmede itici bir güç oluşturur. Bu da sürekli bilgi arayışına neden olur. Felsefe, rasyonel ve eleştirel bir düşünme etkinliğidir. Eleştirel düşünönbilmek ise 21. yüzyıl becerisi olarak görölmektedir. Bu beceri özellikle bilgi akışının hızlı ve bilgi kaynaklarının çok fazla olduğu bu çağda sadece bilginin sorgulanması açısından şarttır. Bunun yanı sıra bilginin nasıl kullanılacağıının değörlendirilmesi bakımından da oldukça gereklidir. Tüm zamanlarda felsefi düşünmenin en önemli karakteristiğinin eleştirel düşünme olduğu söylenebilir. Felsefede hakikate ulaşmanın kolay olmadığı bilinerek daima dikkatli, atlama yapılmadan derinlemesine düşünmeye gayret edilir ve düşünöcler sürekli gözden geçirilir. Felsefi düşünüş, insandan kendi görüşlerini öne süren deliller yani argömanlar ortaya koymasını ve varılan her sonuç için gereköler göstermesini bekler. Bu nedenle mantığa dayalı argömanlar kullanılması felsefenin ayrııcı özelliklerindendir. Felsefe de düşünöclerin temellendirilmesi ve kendi içinde tutarlı, çelişki barındırmayacak şekilde ifade edilmesi esastır.

Düşünceler ifade edilirken de felsefe, kavramların doğru kullanıldığından emin olmak ister çünkü insan dildeki kavramlar aracılığıyla düşünür.

Düşünme ve Akıl Yürütme

Düşünme ve Akıl Yürütmeye İlişkin Kavramlar

Herhangi bir kişiyle görüş ayrılığına düştüğünüzde, doğru olduğunu kabul ettiğiniz şeye onu ikna etmek için seçtiğiniz bir yol var mıdır? Sizin öne sürülen görüşü kabul etmeniz neye bağlıdır?

Güne nasıl başlayacağımız, ne yiyeceğiz, nereye gideceğizden evrenin yapısı, yaşam ve kendinize kadar kısacası her şey üzerine düşünebilirsiniz. Düşündüğünüz her an aslında akıl yürütür ve yaşama dair pek çok görüş öne sürersiniz. Görüş; bir olay, varlık veya düşünce üzerinde varılan yargıdır, fikirdir. Bir görüşü ifade etmek, ele alınan konu hakkında ne düşündüğünüzü aktarmaktır. Şimdi düşünelim, karşınızdaki kişiyi doğru olduğunu kabul ettiğiniz bir şeye ikna etmek için neler yaparsınız? Söz gelimi, ona bir olayı kendi duyuları ile algılama fırsatı oluşturabilirsiniz. Genellikle insanlar bir olayı kendi gözleriyle gördüklerinde, kulaklarıyla işittiklerinde gerçek olduklarına kanaat ederler. Bununla birlikte insanın duyularıyla öğreneceklerinin sınırları vardır ve duyuları onu yanıltabilir. Öyleyse her şeyi böyle gerekçelendiremezsiniz. İkinci olarak, son derece kararlı ve samimi bir şekilde doğruluğuna inandığınız iddianızı yineleyebilirsiniz ancak bu da yeterli olmayabilir. Nitekim öne sürdüğünüz her görüş, kişisel olarak doğru olduğuna inandığınız için doğru kabul edilmez. Görüşlerinizin gerçekliği yansıtır olduğunu iddia etseniz de doğru olduğunun bilinmesi için gerekçelere ihtiyaç vardır. Üçüncü bir yol ise öne sürdüğünüz görüş için delil getirebilir yani bu iddianızı gerekçelendirebilirsiniz. Diğer bir ifadeyle, argüman geliştirebilirsiniz.

Argüman, bir görüşü desteklemek, doğrulamak veya güçlendirmek için öne sürülen önerme ya da önermelerdir (Argüman konusunu ünitemizin 4. bölümünde detaylı olarak ele alacağız). Önermeler ise mantıksal bir akıl yürütmenin anahtar öğeleridir. Doğru veya yanlış olabilen cümlelere önerme denir. İnsanlar görüşlerini önermelerle dile getirir. Önermeler bir durumun ya da ilişkinin bulunduğunu öne sürer ya da iddia eder. “Güller güzel kokar.”, “İstanbul tarihi ve turistik bir şehirdir.”, “Elma ekşidir.” gibi cümleler doğru veya yanlış bir yargı içerdiklerinden birer önermedir.

Akıl yürütme; zihnin bir veya birkaç önermeye dayanarak sonuç çıkarmasıdır ve zihin bu faaliyetini üç yolla yapar. Buna göre tümdengelim (dedüksiyon), tümevarım (endüksiyon) ve analogi (benzetme) bizi önermelerden sonuca götüren mantıksal çıkarım veya akıl yürütme yollarıdır.

Bunlardan **tümdengelim**, genel önermelerden özele doğru giden bir akıl yürütme biçimidir. Bu akıl yürütmeye doğru olduğuna inanılan genel bir önerme veya varsayım (doğru olduğu düşünülen fikir) ile başlanır ve bu varsayıma dayanarak belli sonuçlara varılır.

Akıl yürütme veya mantıklı düşünme denildiğinde düzgün düşünme veya argümantasyon anlaşılır. İki ya da daha fazla önerme “çıkarım” adı verilen bir yapı içerisinde bir araya getirilir. Bu önermelerden biri sonuç iken diğer(ler)i ise bu sonucu destekleyen gerekçe(ler), delil(ler) (kanıt) durumundaki önerme(ler)dir. Çıkarım veya akıl yürütme önermeler arasında mantıksal bağ kurarak sonuç çıkarmaktan başka bir şey değildir. Biz akıl yürüttüğümüzde mantık kurallarıyla bir fikirden başka fikirlere ulaşırız. Mantık, hakikatleri ortaya koymakla değil, önermelerden hareketle sonuca ulaşmakla uğraşır. Felsefe ise mantıksal akıl yürütmeyle önermelerin doğruluğunun sorgulanmasını amaç edinir.

Örneğin;

1. Önerme: Ormandaki bütün ağaçlar doğaya bir güzellik verir ve fayda sağlar.
2. Önerme: Kayın ağacı da ormandaki bir ağaçtır.
- Sonuç: O hâlde kayın ağacı da doğaya bir güzellik verir ve fayda sağlar.

Bu verilen örnek, tümdengelimle dayalı geçerli bir argümandır. Tümdengelimsel bu akıl yürütmede sonuç “Ormandaki bütün ağaçlar doğaya bir güzellik verir ve fayda sağlar.” varsayımından zorunlu olarak çıkmaktadır. Dolayısıyla doğru önermelerden, zorunlu olarak doğru sonuç çıkar. Eğer önermeler veya temele alınan varsayımlar yanlışsa varılan sonuçta yanlıştır. Böylelikle tümdengelim size neye inanmanız gerektiğini söylemez ama önermeleri kabul ederseniz sonucu da kabul etmeniz gerektiğini söyler.

Bir kişi önermeleri savunduğu hâlde sonucu inkâr ediyorsa o bir mantık çelişkisine düşmüş demektir. Tümdengelimsel akıl yürütmede önermeleri kabul eden biri zorunlu olarak sonucu da kabul eder. Örneğin, bütün insanların eşit olduğuna inanıyorsanız köleliğe karşı çıkmanız gerekmektedir. Güvenli sürüş istiyorsanız trafik kurallarına uymanız zorunludur.

Kabul etmek gerekirse akıl yürütürken sık sık hatalar yaparız. Siz de kimi zaman akıl yürütme kurallarına uymayan, önermelerin doğru olmadığı ve önermelerin bizi gerçekten sonuca götürmediği tümdengelimsel akıl yürütmeler (çıkarımlar) yapabilirsiniz. Böylesi çıkarımları ayırt etmek zordur. Bunun için kendinize “Çıkarımdaki önermelerin tümü doğru mudur?” ve “Sonuç önermelerden mantıklı bir biçimde çıkıyor mu?” diye sormalısınız. Önermelerden birinde veya hepsinde şüphe duyuyorsanız sonucun doğruluğu konusunda da şüphe duymalısınız.

Tümdengelimsel akıl yürütmede önermeler doğru olduğunda varılan sonuç zorunlu olarak doğrudur.

Tümdengelim gibi önermelerden bir başka sonuç çıkarma yani akıl yürütme yolu da tümevarımdır. **Tümevarım**, özel önermelerden genele doğru giden bir akıl yürütme biçimidir. Bu akıl yürütmede tek tek durumlar gözlenerek olayın bütünü hakkında bir sonuca varılır. Burada genel bir varsayıma varmak için ayrıntılı gözlemler yapılır.

Örneğin;

1. Önerme: Birinci atın yelesi var.
2. Önerme: İkinci atın yelesi var.
3. Önerme: Üçüncü atın yelesi var.

.....

100. Önerme: Yüzüncü atın yelesi var.
- Sonuç: Öyleyse tüm atların yelesi var.

Varılan sonuç kanıtı (gördüğümüz atlara) dayanmakla beraber kesin değil, sadece olasıdır. Kesin bir sonuç için geçmişte, şu anda ve gelecekte olacak durumları gözlemlemek gerekirdi. Burada dünyada var olan tüm atları gözlemleme gibi bir şansınız olmadığına göre sonucun doğru olduğunu düşünmenize neden olacak kanıtlara dayanarak akıl yürütme yapmaktasınız. Önergelerde dile getirilen gözlem sayısı arttıkça sonucun doğru olduğuna inanmanız için sağlam gerekçeleriniz olabilir. Dolayısıyla her zaman yeni bir kanıt bulma olasılığınız bulunduğundan sonucu zorunlu ve kesin kılacak bir kanıt ulaşamazsınız. Örneğin, çalışkan bir Japonlu ile tanıştıktan sonra tüm Japonların çalışkan olduğu yargısına varmam bir tümevarımdır. Böyle bir genellemeye varabilirim ancak bunu kabul etmem demek vardığım yargının kesin olduğunu göstermez. Olasılıkla doğru olduğunu gösterir.

Tümevarımsal çıkarımlara baktığınızda kendinize “Kanıtlarım ne ölçüde güvenilirliktir?” ve “Sonuçların doğru olduğunu düşünmem için sağlam gerekçelerim var mıdır?” diye sormalısınız. Tümevarımsal çıkarımlarda daima yeni kanıtların ortaya çıkabileceğini düşünerek genel ve kesin sonuçlara varamayacağınızı aklınızdan çıkarmamalısınız. Sonuçlara, dayandıkları kanıtlar kadar güven duyulabileceğini ve yeterince kanıt olmadan kabul ettiğiniz doğruların yanlış olma ihtimalini göz önüne almalısınız.

Bir akıl yürütmede önermeleri kabul etmeniz sonucu da kabul etmenizi gerektirmez. Bunun nedeni önermelerin sadece sonucu olası kılması ve sunulan kanıtları akla yatkın hâle getirmesidir. Tümevarımsal akıl yürütmede sonuç olasılıkla doğru olup zorunlu olarak doğru değildir.

Akıl yürütme yollarından bir diğeri de analogidir. Analoji, iki şey arasındaki ortak olan özelliğe veya benzerliğe dayanarak birisi için verilen yargıyı diğeri için de veren akıl yürütme türüdür. Aklın özelden özele yürüyüşüdür. Amaç, bilinenlerden hareketle bilinmeyenleri anlamayı sağlamaktır.

Örneğin;

1. Önerme: Türkiye bir Akdeniz ülkesidir ve orada zeytin yetiştirilir.
 2. Önerme: İspanya da bir Akdeniz ülkesidir.
- Sonuç: Öyleyse İspanya’da da zeytin yetiştirilir.

Verilen bu örnekte iki ayrı şeydeki bir ortak özellikten hareketle o iki şeyden birinde bulunan bir özellik diğere de yüklenmektedir. Burada yapılan akıl yürütmede, önermeler doğru, çıkarım da geçerlidir. Öte taraftan iki ayrı şeydeki

bir ortak özellikten yola çıkılarak yapılan tüm akıl yürütmeler her zaman geçerli olamaz.

Benzerliklerin yani ortak özelliklerin sayısı arttıkça sonucun doğru olma olasılığı artar. Bu durum sonucun güvenilir olması için gereklidir ancak hem mantıksal hem de olgusal açıdan bir zorunluluk içermez. Bu nedenle de elde edilen çıkarımların kesin olmadığı bilinmelidir. Kansere ve saçkıranı birer hastalıktır ancak analogik çıkarımla varılan “saçkıranın tedavi edilmezse ölümcül olma” sonucunun zorunlu olarak doğru olduğu söylenemez.

Buraya kadar bir kimsenin tündengelim, tümevarım ve analogik akıl yürütme yollarıyla çıkarımlar yaptığını ve görüşlerini mantıksal çıkarsamaya dayalı argümanlarla öne sürdüğünü gördük. Bilimsel düşünüşten farklı olarak felsefi düşünüş akla ve mantığa dayalı dolayısıyla kavramsal ve soyuttur. Bu nedenle felsefede yargıların doğrulanması deney ve gözlem yoluyla gerçekleştirilmez, düşünceler kendi içinde tutarlı bir biçimde yani çelişki barındırmadan ortaya konulur. İlk ünitemizde “Tutarlılık mantıksal bir bütünün parçaları veya öğeleri arasındaki karşılıklı bağlantının ve uyumun olma halidir.” demiştik. Başka bir ifadeyle tutarlılık, düşüncelerin kendi içinde çelişki içermemesidir. Düşünme etkinliğinde birbiriyle çelişen yargılar varsa burada düşüncelerin tutarsızlığı var demektir. Çelişiklik ise bir ifadenin aynı anda, aynı şekilde hem doğru hem de yanlış olduğunu iddia etmek demektir. Buna göre önermelerden biri doğru ise diğeri mutlaka yanlıştır. Hiçbir ifade aynı anda ve aynı şekilde hem doğru hem de yanlış olamaz.

Tutarlılık ve çelişiklik kavramlarını açıklayıcı bir örnek verelim. Söz gelimi bir kurumda çalışan tüm personelin çalışmalarının karşılığını aldığını söylediniz, diyelim. Bundan sonra aynı anda aynı kurumda bazı çalışanların çalışmalarının karşılığını alamadığını söyleyemezsiniz. Söylerseniz çelişkiye düşersiniz. Bu nedenle de sizin tutarsız olduğunuz söylenir. Tutarlı olmak için kişinin ortaya koyduğu önermeler arasında uyum olmalıdır. Kurumda çalışan tüm personelin çalışmalarının karşılığını aldığını belirttikten sonra öne sürülecek yeni önermelerin bunu desteklemesi gerekir. Ya da eğer birisi “Doğru, kişiden kişiye göre değişir. Herkesin doğrusu kendine göre değerlidir.” dedikten sonra kendisiyle aynı fikirde olmayan insanları suçlarsa kendi görüşleri ile çelişmiş olur.

Filozoflar, düşüncelerini ortaya koyarken tutarlı olmaya son derece dikkat ederler. Onlar var olanı anlama, anlamlandırma çabasında kendi akıllarına başvururlar. Dolayısıyla birbirlerinden farklı görüşlere sahip olabilirler. Hatta bu görüşler birbirlerine zıt da olabilir. Burada esas olan filozofların kendi düşünceleri arasında uyum yani tutarlılık bulunması, çelişkiye düşülmemiş olmasıdır. Hepsinin aradığı şey aynıdır, o da gerçeğin doğru bilgisi yani hakikattir. Ne var ki öne sürülen her görüşün gerçekliği yansıtıyor olduğunu söyleyemeyiz. Peki, doğruluk (hakikat) ve gerçeklik nedir? Bunlardan doğruluk, farklı alanlarda ve farklı anlayışlara bağlı olarak, farklı şekillerde tanımlanmıştır. Klasik olarak doğruluk, bir düşüncenin, bir yargının, bir önermenin gerçeğe uygunluğudur. Doğru bilgi de gerçeği yansıtan bilgidir.

Örneğin, ben “Bu denizde bir gemi var.” dersem o anda o denize bakıp söylediğimin doğru olup olmadığını anlayabilirsiniz. Eğer gemiyi görürseniz hiç şüphesiz doğruyu söylemiş olduğum sonucuna varırsınız. Dolayısıyla denizde bir gemi olduğu konusunda anlaşmış oluruz. Bu düşüncemi de “Bu denizde bir gemi vardır.” önermesi ile dile getiririm. Eğer gemiyi görmezseniz bu seferde yanlış söylemiş olduğum sonucuna varırsınız. Buna göre doğruluk, bilen öznenin bilmek üzere gerçekliğe yönelmesiyle elde edilir ve gerçeklik hakkında ileri sürdüğü önermenin bir özelliğidir. Öyleyse doğruluk yargıda, düşüncede, önermede olduğuna göre gerçeklik nedir?

Günlük hayatta kimi zaman bu kavramların karıştırılarak kullanıldığı fark edilir ancak gerçeklik ile doğruluk birbirine karıştırılmamalıdır. Örneklemek gerekirse “Gerçekten işlerini bitirdin mi?” denildiğinde “Bu doğru mu?” anlamına geldiği görülür. Gerçeklik, en genel anlamı içinde, dış dünyada nesnel bir varoluşa sahip olan varlık, bilinçten, bilen insan zihninden bağımsız olarak var olan her şeydir (Bunun yanı sıra gerçeklik terimi, bireyin gerçekten var olduğuna inandığı, gerçek varlığın ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu düşündüğü Tanrı, ruh ve ideal nesneleri de içerecek şekilde kullanılmaktadır.). Örneğin, denizde gördüğümüz geminin gerçekliği vardır. Bu düşünceden bağımsız olarak var olan bir durumdur. Bu durumda gerçeklik, var olan bir şeyin özelliğidir. Bir şeye gerçek denme nedeni onun varlık olma özelliğinden dolayıdır. Peki, şimdi kendimize soralım; “Gerçeklik ve onun üzerine öne sürülen bilgiler arasında fark var mıdır?”, “Bilgilerimiz ne oranda gerçekliği, varlığı yansıtmaktadır?”.

İnsanın, konu edindiği gerçeklik üzerine elde ettiği bilgilerin dayanaklarını, gerekçelerini ortaya koyması gerekir. Ne var ki tüm bilgilerin titiz ve sistemli araştırmaGörsel 2.3. Eğer birisi “Denizde bir gemi var.” derse ve o anda denize bakıp geminin var olduğunu görürsek doğru söylediğini düşünürüz. malar yoluyla kazanıldığı söylenemez. Temellendirilmiş, haklı kılınmış bir bilgi ise geçerlilikleri sorgulanmış yöntemler ya da ölçütler aracılığıyla kazanılmış, sağlam dayanaklarla ortaya konmuş bir bilgidir. Temellendirme, gerçeklik üzerine olan bilgiyi ifade eden önermelerin dayanaklarını ortaya koymaktır. Felsefe, sorularla başlayan kavramsal ve akla dayalı bir etkinliktir. Bu nedenle, felsefi soruların yanıtları gözlem, deney ve araştırma yaparak veri toplamakla verilemez. Sorulan sorulara verilen yanıtlar yani ortaya konulan görüşler kendi içinde tutarlı bir biçimde, çelişkiden arındırılarak temellendirilmeye çalışılır.

Felsefeyi başlatan sorularıdır. Bu nedenle felsefedeki temellendirmeler, sorularından ayrı düşünülemez. Dolayısıyla temellendirmeyi, temeliyle yani ilgili sorularıyla kavramaya çalışmak gerekir. Örneğin Sokrates’in erdemin ne olduğuna veya Platon’un adaletin ne olduğuna ilişkin açıklamaları birer temellendirmedir. Burada filozof “Erdem nedir?”, “Adalet nedir?”, “Değer nedir?” diye sorduğunda aslında bu kavramların ne olduğunu çözümlemeye, anlamını derinlemesine göz önüne sermeye ve gerçekte ne olduğunu açıklığa kavuşturmaya gayret eder. Filozofun yaptığı görüşlerini gerekçelendirmek ve ve tüm önermelerini tutarlı bir biçimde sunmaya çalışmaktır.

Akıl Yürütme Biçimleri ile Tutarlı ve Çelişik İfadelerin Belirlenmesi

Sizce bir metinde yapılan akıl yürütme biçimleriyle tutarlı ve çelişik ifadeler nasıl belirlenebilir?

Bir önceki konumuzda tutarlılık ve çelişiklik kavramları ile akıl yürütme yollarımızdan tümevarım, tümdengelim ve analojinin ne olduğunu öğrenmiştik. Hatırlayacak olursak, akıl yürütme yollarından genel varsayımla başlayan ve özel sonuçlara varan tümdengelim iken tek tek önermelerden hareketle genel bir sonuca varan tümevarımdır. Özelden özele yapılan akıl yürütme türü olan analogi ise iki şey arasındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak birisi için verilen yargıyı diğeri için de vermektir.

Düşünceleriniz çıkarımlara (akıl yürütmelere), çıkarımlarda varsayımlara dayanır. Varsayım, doğru olduğu düşünülen fikirlerdir. Örneğin, yerde yatan birisini gördüğünüzde eğer “Yerde yatan her insanın yardıma ihtiyacı vardır.” gibi genel bir varsayıma sahipseniz sizin çıkarımınız “O insanın yardıma ihtiyacı vardır.” olacaktır. Burada tümdengelimsel bir çıkarım yapılmıştır. Peki, yerde yatan her adamın yardıma ihtiyacı olduğunu varsaymakta haklı olabilir misiniz? Belki de yerde yatma nedeni farklı olabilir. Buna göre kabul ettiğiniz varsayımınız her ne ise çıkarımınız da ona göre şekillenir. İnsanların temele aldıkları varsayımlar ile bunlardan yaptıkları çıkarımlar ya da öne sürdüğü önermeler ile bunlara dayanarak vardıkları sonuçlar arasında mantıksal tutarlılık olmalıdır. İnsanlar kimi zaman bir kimsenin inandığı fikirlere uygun davranmadığını ve kendi düşüncelerine ters düştüğünü söyler. Bu durumda o kimsenin düşüncelerinin mantıklı olmadığı, düşünceleri ya da söyledikleri ile davranışları arasında çelişik olduğu kanaatine varırlar. Burada anlatılmak istenilen şey, o kimsenin tutarlı olmadığı, önce ve sonra söyledikleri ile yaptıkları arasında bir uyumun bulunmadığıdır.

Düşünme ve Akıl Yürütmede Dilin Önemi

Bilmeyi sağlayan nedir? Örneğin zihninizde “kuş” kavramı yoksa uzaktan gelen bir kuşu fark edip onu tanıyabilir ve bilebilir misiniz?

Dilin İfade Etme ve Kavramlaştırma İşlevi

Dil insanların kendini ve dünyayı anlamasını, duygu, düşünce ve isteklerini anlatmasını sağlayan, birbirleriyle iletişim kurmasını olanaklı kılan temel insani yetidir. Kavramlar, nesnelerin ortak özelliklerini bir ad altında toplayan genel tasarımlardır.

Var olan her şey üzerine düşünebiliriz. Bu düşünme sürecinde dil sayesinde nesnelere ad verir, bunlar arasında bağlantılar kurar ve soyutlama ile kavramlar oluştururuz. Kuş, ağaç, insan vb. Öyle ki bu kavramları artık düşünmeden kullanırız. Var olan nesneler sanki bize isimleri ile miras kalmış gibidir. Dünyayı tanımamızı, bilmemizi sağlayan bu kavramlar olmasaydı, dünyada karşılaştığımız varlıkların her birini ayrı ayrı ele almak ve adlandırmak durumunda kalırdık. Bu da her şeyi bir karmaşa hâline getirirdi. Aynı tür nesneleri, bir kavram başlığı

altında ele almak sayesinde dünyayı kavrayabilecek hâle getiririz. Böylelikle dış dünyayı kendimiz ve başkaları için anlaşılabilir kılabiliriz. Başkalarının düşüncelerini kavramamız, anlamamız bizim ortak kavramlara sahip olmamıza bağlıdır.

Düşünme kavramlar aracılığıyla gerçekleşir. Kavramlar her türlü var olanın bilinmesini sağlayan yapılardır. Söz gelimi, “kuş” kavramı tüm kuşları içine alan ve kuşların genel özellikleriyle ilgili bilgi veren genel bir kavramdır. Bu durumda kavramın tüm örneklerinde ortak olan özellikler hakkında bilgi elde ederiz. Eğer sizin zihninizde “kuş” kavramı yoksa uzaktan gelenin bir kuş olduğunu tanıyamaz ve bilemezsiniz. Bu durumda bilmeyi sağlayan yapılar kavramlardır. Kavramlar, dış dünya ve dil arasındaki araçlardır.

Biz dildeki kavramlarla dünyayı tanırız, biliriz; yine dilin kavramlaştırma işlevi sayesinde düşüncelerimizi ifade ederiz. Dolayısıyla dil olmadan ne dış dünyayı algılayıp kavramlara dönüştürülebilir ne de bu kavramları başkalarına iletebiliriz. Dilin bu işlevleri olmasaydı ne bir araştırma ne de bir ilerleme olabilirdi. Bizden önceki nesillerin sanat, felsefe, bilim gibi alanlardaki her tür katkılarını dil ile tanırız. Aksi hâlde aynı şeyleri hep yeniden keşfetmemiz gerekirdi. Bu alanlardaki her tür başarımız, dilin gelişmişlik seviyesine bağlıdır. Aynı zamanda bunların insandan insana, nesilden nesile aktarılması da yine dil yoluyla olur. Bir millet nasıl düşünüyorsa öyle konuşur ve nasıl konuşuyorsa öyle düşünür. Dil ile düşünme arasındaki karşılıklı etki sebebiyle dilin doğru kullanılması önemli ve gereklidir.

Dil, onu konuşan insanların yaşayış biçimi, dünya görüşü, bilim, felsefe, sanat gibi her türlü başarıları geniş anlamda da kültürünün yansıtıcısıdır. Düşüncelerimiz dil ile kavramlaştırılıp ifade edildiği için düşünme ve akıl yürütmede dil doğru kullanılmalıdır.

Kavramları Yanlış Kullanmanın Anlam Üzerindeki Etkisi

Kimi insanlar kullandığı kavramların ne anlama geldiğini bilmeden kullanır.

Peki ya siz, kavramların seçilmesinde ve kullanılmasında titiz davranırmısınız? Kavramların yanlış kullanılmasının sizce anlam üzerinde nasıl bir etkisi olabilir?

Bir önceki konumuzda dil sayesinde dış dünyanın algılanıp kavramlara dönüştürüldüğünü, böylelikle düşüncelerin başkalarına aktarılabilirdiğini öğrenmiştik. İnsan kavramlar aracılığı ile düşündüğüne göre anlamı doğru bilinmeden kavramların kullanılmaması gerekir. Kullanılıyorsa anlamı söylenebilir. Felsefe kavramsal bir düşünme etkinliği olduğu için bizden öncelikle üzerinde düşünülecek konunun kavramlarının doğru anlaşılması ister. Nitekim bir düşünceyi anlayamamanın ya da anlaşılamamanın nedeni kavramların yanlış kullanılmasıdır.

Felsefe, bir bakıma kavram oluşturma, keşfetme ve üretme sanatıdır. Bu nedenle kavramları sorgulamayı, eleştirmeyi böylelikle aydınlatmayı amaçlar. Kavram-

ların doğru kullanılmaması ve kavram bilgisizliği kişiyi yanlış ve temelsiz fikirler üretmeye götürür. Öyleyse kavramlara verilen anlama göre düşünceler, duygular ve eylemler farklılaşacağından kavramların doğru kullanılması son derece önemlidir. Aksi hâlde aynı sözcükler kullanılmasına rağmen insanlarca bunlardan ayrı şeyler anlaşılacaktır. Bu durumda da anlaşılmadan konuşulacaktır. Kavramları yanlış kullanmanın anlamı nasıl değiştirdiğine ilişkin günlük hayattan bir örnek verelim:

İnsanlar hayatta yiyecek, su, barınma gibi maddi ihtiyaçlar yanı sıra sevgi, güven, başarılı olma gibi manevi ihtiyaçlar duyarlar. Bu ihtiyaçların giderilmesi gerekir fakat gerçekten ihtiyaç olmayan istekler de vardır. Bunlar ise başka istekleri beraberinde getirir. İnsanlar mutsuz olduklarında ve mutlu olmak istediklerinde kendilerine, gerekli olmasa da birtakım ihtiyaçlar çıkarabilirler. Eğer onlar karşılanırsa mutlu olacaklarına inanırlar. Öyleyse burada karşımıza “istek” ve “ihtiyaç” kavramları çıkmaktadır.

İstek, “Bir şeye duyulan eğilim, arzu, şevk.” demek iken; ihtiyaç, “Herhangi bir şey için gerekli olma, gereklilik, lüzum.” anlamına gelir.

İstek, bir ihtiyaç gibi görülmeye başlandığı an, üzüntülere sebep olabilir. Bir telefonunuz, bir arabanız ve bir eviniz bulunduğu hâlde bunların daima yenilerini isteyebilirsiniz. Öyleyse sizin için iyi bir markanın en son çıkan telefonu, beğendiğiniz marka bir otomobilin en son modeli ya da lüks bir ev ihtiyaç mıdır yoksa sadece bir istek midir? Aynı şekilde vitrinde gördüğünüz bir ayakkabı veya özel tasarım bir kıyafet gerçek bir ihtiyaç mı yoksa sadece bir istek midir? Bunun gibi örnekleri çoğaltabilirsiniz. Hayatınızda “Mutlaka şu an buna ihtiyacım var.” dediğiniz hâlde, bu düşüncenizi sorguladığımızda gerçekten ihtiyacınız olmayan şeylerin peşinden koştuğunuzu fark etmişsinizdir. Öyleyse burada duralım ve düşünelim. Bu kavramlar insanların kişisel yaşamlarındaki amaçlarını belirlerken, tercihlerini yaparken karıştırılabilmektedir. Bu kavramların yanlış kullanılması anlamı değiştirir ve onlara verilen anlama göre amaçlar oluşturulur. Nitekim diğer insanlara, doğaya, hayvanlara yapılan muamelelere bakıldığında bu kavramların bazı insanlarca doğru anlaşılmadığı fark edilebilir. Bu durum insanın kendisinin olduğu kadar başkalarının yaşamını da zorlaştırmasına ve dünyaya geri dönülmez zararlar vermesine yol açabilmektedir.

Sahip olduğunuz düşüncelerin her biri kavramlarla yönlendirilir. Kavramların yanlış kullanılması anlamın değişmesine neden olur. Bu nedenle insanın, kullanacağı kavramları sorgulamadan, bunlar üzerinde düşünmeden konuşmaması gerekir. Kavramların doğru kullanılması; olayların, durumların, nesnelerin, duyguların doğru kavramsallaştırılmasına bağlıdır.

“Fiyat: Alım veya satımda bir şeyin para karşılığındaki değeri, eder, paha” demek iken, değer; “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.” anlamına gelir.

Kavramları yanlış kullanmanın anlamı nasıl değiştirdiğine ilişkin başka örneklerde verilebilir. Biz kimi zaman fiyat ile değer kavramlarını aynı anlamda kullanırız. Bazen de her şeyin fiyatını bildiğimizi fakat onun değerinin fiyatından farklı

olduğunu söyleriz. Bunu bir hikâye ile anlamaya çalışalım: Burcu “Anne, bana verdiğin kolyeyi sattım ama pek para etmedi. Biliyorsun zaten demode olmuştu. Daha fazla durmasının bir anlamı yoktu. Yerine yeni bir kolye aldım.” dedi. Annesi gözleri dolmuş bir şekilde kızına, “O rahmetli annemden kalan tek hatıraydı belki para etmezdi ama onun değeri anne kokusunda’ydı, fiyatında değil.” diyerek baktı.

Birçok şeyin fiyatını bilip değerini bilmeyen insanlar, onların maddi bir karşılığı olduğunu düşünürler. Paranın her şeyi satın alabileceğine inanır ve fiyatı açısından değerlendirirler. Ne yazık ki fiyatı düşük olanı değersiz, fazla olanı değerli olarak görürler. Hatta insan yaşamının değerini hiçe sayarlar, bütün insani değerlere bu gözle bakarlar. Oscar Wilde (Oskar Vayld) bu konudaki düşüncelerini güzel bir sözle şöyle ifade etmiştir. “Bazı insanlar her şeyin fiyatını bilirler ama hiçbir şeyin değerini bilmezler.” Onlar için dürüst olmanın, saygının, Bilgi Kutusu “Fiyat: Alım veya satımda bir şeyin parakarşılığındaki değeri, eder, paha” demek iken, değer; “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.” anlamına gelir. sevginin, dostluğun kısacası her şeyin bir fiyatı vardır. Sevgi ve saygı görmek isteğiyle sürekli birileri için para harcarlar. Esasında öyle değerler vardır ki maddi hiçbir şey onların karşılığı olamaz. İşte her şeyin bir fiyat karşılığında satın alınabilir bir değer olarak görülmesi ya da bir şeye fiyatına göre değer biçilmesi bize bu kavramların yanlış kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Kişilerin gerçek değerlerin farkında olmaması ise bunları önemsememesine, bu da yaşamın anlamını fark etmemesine neden olur. Böyleleri her şeyi yüzeysel değerlendirir ve asla gerçek mutluluğu yakalayamaz.

Konuyla İlgili Felsefi Sorular Oluşturma

Felsefe, var olan her şey üzerine bir soru sorma etkinliği olduğu için ünitemizin bu bölümünde ele alınan konulara ilişkin kendi sorularımızı nasıl yapılandıracağımızı inceleyeceğiz.

Kendi Sorularımızı Oluşturalım

Yaşadığınız dünyayla ilgili neleri problem olarak görür, neleri sorgularsınız?

Teknoloji

Teknoloji, görülmemiş bir hızla hem insanı hem de doğayı etkilemektedir. Evlerimizde kullandığımız çeşitli teknolojik ürünlerin yaşamımızı kolaylaştırdığını hepimiz söyleriz. Her an etkilerini hissettiğimiz bilişim teknolojilerinin; bankacılık, eğitim, iletişim, mühendislik, savunma sanayisi gibi pek çok alanda katkılarının olduğunu biliriz. Bunların yanı sıra sağlık ile ilgili uygulamalarda teknolojinin yararlarını görürüz. Örneğin, yapay retina teknolojisi, hastaya destek veren çeşitli robotik sistemler gibi nice uygulamalar ile ameliyatlar, tahliller vb. hayati tıp uygulamaları teknoloji sayesinde gerçekleşir. Hızlı trenler, uçaklar, otomobiller teknoloji sayesinde insanlığın hizmetindedir. Fakat teknolojik ürünler fayda

yanında beraberinde zarar da getirmektedir. Söz gelimi cep telefonu, Genel Ağ gibi teknolojik ürünlerle kimi zaman insanlar birbirleriyle yüz yüze değil, sanal ortamlarda iletişim kurmaktadır. Bu yönleriyle kişisel, ailesel ve toplumsal ilişkileri etkilemekte kimi zaman insanları yalnızlığa sürüklemekte ve değerlerin zayıflamasına neden olmaktadır. Teknolojinin neden olduğu zararlardan birkaçını daha sıralayalım: Teknolojik cihazların yaydığı zararlı elektromanyetik dalgalar, sanayi bölgelerinin çoğalması, birtakım ürünlerin üretimi esnasında bazı kimyasalların havaya, suya ve toprağa karışarak bunları kirletmesi gibi.

Yukarıdaki “Teknoloji” konulu metin üzerinde düşünerek felsefi sorular oluşturalım. Felsefe, sorularla düşünme etkinliği olduğundan felsefi soru sorabilmek için bir felsefe sorusunun ayırt edici özelliklerini hatırlamalıyız. Bunun için öncelikle aşağıdaki “Ön Hazırlık” bölümünü okuyalım ve felsefi sorunun diğer sorulardan farkını görelim.

Ön Hazırlık

Amaçlarımız, isteklerimiz, ihtiyaçlarımız ve değerlerimizden yola çıkarak yaşadığımız dünyayı anlamaya çalışırken çözmemiz gereken sorun ve konularla karşı karşıya kalırız. Peşine düşeceğimiz cevapların arayışını sağlayan şey, sorduğumuz sorulardır. Bu nedenle sorduğumuz sorular önemlidir. Biz her şeye yönelik sorular sorarız ancak bir felsefi soru, bilimin sorduğu bir sorudan veya insanın günlük hayatta sorduğu bir sorudan farklıdır. Bilimde “İnsan neden strese girer?”, “Bizim yaşam koşullarımız anne babamızın yaşam koşullarından neden farklıdır?”, “Mars gezegeninde hayat var mıdır?” tarzında daha çok “Nasıl?”, “Neden?” soruları sorulur. Bu tür olgusal soruların yanıtları gözlem, deney ve araştırma yaparak veri toplamakla verilebilir. Söz gelimi, gökyüzü teleskopla izlenebilir, laboratuvarında deney ve gözlem yapılabilir.

İlk ünitemizde yer alan Nermi Uygur’un denemesinde değindiğimiz bir felsefi sorunun, herhangi bir sorudan farklı olduğunu hatırlayalım. Ona göre, günlük yaşamımızda sorduğumuz soruların çoğu hep bir ihtiyacın gerçekleşmesine yöneliktir. Bunlar günlük yapıp etmelerimizle ilgili olduğu için bakışımıza yenilik getirmezler ve cevapları verildiğinde de tekrar sorulmazlar. Aynı zamanda bizi felsefeyle tanıştıran kendimize sorduğumuz ve yanıtını başkasından almakla yetinmeyeceğimiz sorulardır. Örneğin, “Var olma nedenim nedir?”, “Doğruyu bilebilir miyim?”, “İnsan onuruna yakışan davranış nedir?” gibi. Bunlar, yaşamın bütününe kucaklayan, her şeye çok yönlü bakabilmemizi sağlayan sorulardır. “Nedir?” tarzındaki bu sorulara verilen yanıtlar ise yeni sorulara kapı aralar. Felsefi sorularla aranılan aslında kavramların anlamını aydınlatmak ve bunlardan ne anlaşıldığını ortaya koymaktır.

1. Teknoloji nedir? Teknoloji yaşamımızı nasıl etkilemektedir?
2. İnsanlar, teknolojinin yaşamlarındaki etkilerinin farkında mıdır?
3. Teknolojiden vazgeçilebilir mi? Teknoloji dünyayı daha iyi anlamamızı sağlar mı?
4. Teknolojinin değerler üzerindeki etkisi nedir?
5. Teknoloji insanları birbirlerine yabancılaştırır mı? Yabancılaşma nedir?

6. Teknoloji insanın doğaya hükmetmesini sağlar mı? Doğaya hükmetmek nedir?
7. Teknoloji insanlık için bir tehdit midir? Yoksa tehdit olan insanın teknolojiyi kullanma şekli midir?

“Teknoloji toplumsal değerleri zayıflatır mı?”, “Teknoloji yaşamımızı nasıl etkilemektedir?” türünden sorular felsefi sorulardır. Bu tür sorular yeni sorular sorulmasına ve yeni arayışlara neden olmaktadır. Bilim ise “Teknoloji toplumsal değerleri nasıl zayıflatmaktadır?”, “Teknolojinin doğaya zararları veya insan hayatına katkıları nelerdir?” şeklinde sorular sorar. Bu soruların cevabı araştırmayı yapanlarca olgulara dayanılarak verilebilir. “Cep telefonu alabilir miyim?”, “Genel Ağ’a erişimim ne zaman sağlanacak?” soruları ise günlük hayatımızda sorabileceğimiz sorulardır.

Eflâtun’a İki Soru

Hiçbir zaman kakhaha ile güldüğü görülmemiş, toplumun kötülüklerinden ve nahoş hâllerinden kaçmayı kendine düstur edinmiş olan Platon’a iki soru sormuşlar.

Birincisi; “İnsanoğlunun sizi en çok şaşırtan iki davranışı nedir?”

Platon tek tek sıralamış: “Çocukluktan sıkılırlar ve büyümek için acele ederler. Ne var ki sonra çocukluklarını özlerler. Para kazanmak için sağlıklarını yitirirler. Ama sağlıklarını geri almak için de para öderler. Yarınlarından endişe ederken bugünü unuturlar. Sonuçta ne bugünü ne de yarını yaşarlar. Hiç ölmeyecek gibi yaşarlar. Ancak hiç yaşamamış gibi ölürlər.”

Sıra gelmiş ikinci soruya; “Peki sen ne öneriyorsun!”

Bilge yine sıralamış: “Kimseye kendinizi sevdirmeye kalkmayın! Yapılması gereken tek şey, sadece kendinizi sevmeye bırakmaktır ve önemli olan; hayatta, en çok şeye sahip olmak değil, en az şeye ihtiyaç duymaktır.”

Felsefi Bir Görüşü veya Argümanı Sorgulama

İnsanlar olay, varlık veya düşünceler hakkında akıl yürütür ve görüşler öne sürerler. Eğer görüşlerini kayda değer kanıtlara dayandıramazlar veya gelişigüzel gerekçeler sunarlarsa onların başkalarınınca kabul görmesini bekleyemezler. Bu nedenle insanlar akılcı bir süreçle birbirlerini inandıkları görüşe ikna etmeye çalışırken argüman kullanırlar. Buradan anlaşılıyor ki argüman yolu, birlikte akıl yürütmek ve doğru kabul edilen her ne ise onu karşıdakinin paylaşmasını sağlayacak gerekçe(ler), kanıt(delil) (lar) sunmaktır. Bir konuşmacı veya yazar eserde görüşlerini ortaya koyarak argümanlarla destekler. Bu durumda konuşma veya metinde konuşmacının yahut yazarın ileri sürdüğü görüş ve argümanları tespit etmek için öncelikle konuşmayı veya metni titizlikle ele almalısınız. Bu ne söylenmeye çalışıldığı ne amaçlandığı, amaçlanan şeyin nasıl desteklendiği hakkında genel bir fikir edinmek ve bilgilenmek için son derece önemlidir. İşte bundan sonra konuşmacının veya yazarın ileri sürdüğü görüşün ne olduğunu

anlamak için kendinize şu soruları sormalısınız: 'Kuşşmacı veya yazarın asıl söylemek veya anlatmak istediğı nedir?', "Kuşşmada veya metinde savunulğı temel düşünce ne olabilir?" Burada "savunulan görüşlerin kimi zaman konuşma veya metinde açık olarak geçebileceğı ancak kimi zamanda öne sürülen düşüncelerden çıkarılması gerekebileceğini" göz önüne almalısınız.

Bir konuşmacı veya yazarın karşıdaki kişileri ikna etmeye çalıştığı, savunulan temel düşünce veya asıl anlatmak istediğı şey kendi görüşüdür. Bu durumda konuşmacı yahut yazarın görüşlerini ortaya koyduktan sonra bunları desteklemek için öne sürdüğü argümanları da tespit edebilirsiniz. Savunulan görüşü desteklemek, doğrulamak veya güçlendirmek için ileri sürülen gerekçe(ler), kanıt(delil)(lar) ise argüman(lar) dır. Mantıklı bir düşünüşte öne sürülen görüş, argüman(lar)la desteklenmelidir. Mantıksız düşünmek, önermelerden zorunlu çıkmayan sonuçlara ulaşmak demektir. Bu durumda dikkat etmeniz gereken önemli şeyler; savunulan görüşün, argüman(lar)dan çıkması ve akıl yürütmede tüm önermelerin doğru olması gerektiğidir.

Kimi zaman sonuç önermesinden önce "bu yüzden", "o hâlde", "bu nedenle", "öyleyse" gibi sözcükler kullanılır. Eğer bu sözcükler yoksa bunları cümleye katarak argümanları tespit edebilirsiniz.

Konu ile ilgili bir örnek verelim: "Bütün insanların temel hakları vardır.", "Küçük çocuklarda yetişkinlerle aynı olmasalar da birer insandır.", "Öyleyse küçük çocuklarında temel hakları vardır." çıkarımında sonucu destekleyen ilk iki önerme argümandır. Burada gerekçe, delil(kanıt) durumundaki önermeler en başa yazıldıktan sonra onların altına da sonuç yazılmıştır. Desteklenmiş, gerekçelendirilmiş olan sonuç önermesi ise savunulan temel görüştür.

Öne sürülen görüş ve argümanlar, mantıkta olduğu gibi, her zaman düzenli bir sıra veya belirli biçimde ifade edilmeyebilir. Zaten gündelik yaşamda da insanlar belli bir sıra ile argüman üretmezler. Dolayısıyla konuşma veya metinlerde önermeler ile sonucu ayırmak dikkat ister. Kimi zaman da akıl yürütmeler içinde, ifade edildiğinde görülmemekle beraber gizli önermeler veya ima edilmiş fikirler barınabilir.

Kaynakça

Kaynak: "FELSEFE 1"